



Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт
імя П. В. Сухога»

Кафедра «Беларуская і замежныя мовы»

БЕЛАРУСКАЯ МОВА: ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА

**ПРАКТЫКУМ
для студэнтаў тэхнічных
і эканамічных спецыяльнасцей
завочнай формы навучання**

Электронны аналаг друкаванага выдання

Гомель 2018

УДК 811.161.3'373.46(075.8)
ББК 81.411.3-3я73
Б43

*Рэкамендавана да друку навукова-метадычным саветам
завочнага факультэта ГДТУ імя П. В. Сухога
(пракакол № 5 ад 07.06.2018 г.)*

Складальнікі: *М. У. Буракова, Л. У. Кулік*

Рэцэнзент: дацэнт кафедры беларускай мовы Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны канд. філал. навук, дацэнт *З. У. Шведава*

Беларуская мова: прафесійная лексіка : практыкум для студэнтаў тэхн. і экан. спецыяльнасцей завоч. формы навучання / склад.: М. У. Буракова, Л. У. Кулік. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2018. – 85 с. – Сістэм. патрабаванні: РС не ніжэй Intel Celeron 300 МГц ; 32 Mb RAM ; свабоднае месца на HDD 16 Mb ; Windows 98 і вышэй ; Adobe Acrobat Reader. – Рэжым доступу: <https://elib.gstu.by>. – Загл. з тытул. экрана.

ISBN 978-985-535-390-5.

У практыкуме прадстаўлены планы практычных заняткаў па пяці тэмах з модульнай структурай. Кожны з пяці блокаў складаецца з мікратэм, якія ўключаюць спіс ключавых слоў і выказаў па тэме, пералік кантрольных пытанняў, спіс рэкамендаванай літаратуры па тэме, прапануюцца тэматычныя практычныя заданні розных тыпаў.

Практыкум адрасаваны студэнтам нефілагічных спецыяльнасцей ВНУ.

УДК 811.161.3'373.46(075.8)
ББК 81.411.3-3я73

ISBN 978-985-535-390-5

© Буракова М. У., Кулік Л. У., складанне, 2018
© Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны
тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухога», 2018

ЗМЕСТ

Прадмова	5
Планы практычных заняткаў	7
Тэма 1. Мова ў грамадстве: гісторыя і сучаснасць	7
1.1. Мова і соцыум	7
1.2. Паходжанне і гістарычнае развіццё сучаснай беларускай мовы	9
Тэма 2. Асаблівасці руска-беларускай моўнай інтэрферэнцыі	14
2.1. Білінгвізм як аб'ектыўная рэальнасць у краінах свету	14
2.2. Паняцце моўнай інтэрферэнцыі	16
2.3. Віды моўнай інтэрферэнцыі (фанетычная, марфалагічная, сінтаксічная)	18
Тэма 3. Беларуская навуковая тэрміналогія і прафесійная лексіка	21
3.1. Лексікалогія і прадмет яе вывучэння. Лексічнае значэнне слова. Лексіка паводле паходжання і значэння. Лексікаграфія. Тыпы слоўнікаў	21
3.2. Гісторыя развіцця і фарміравання беларускай навуковай тэрміналогіі. Праблемы ўпарадкавання навуковай тэрміналогіі	23
3.3. Паняцці «тэрмін», «прафесіяналізм», «наменклатурная назва». Спецыфіка і патрабаванні да тэрміна	24
3.4. Лексіка-генетычныя і лексіка-граматычныя асаблівасці тэхнічнай / эканамічнай тэрміналогіі	27
Тэма 4. Стылістыка і культура прафесійнага маўлення	31
4.1. Класіфікацыя функцыянальных стыляў	31
4.2. Навуковы стыль і яго функцыянальна-камунікатыўная характарыстыка	35
4.3. Паняцце «культура прафесійнага маўлення»	37
4.4. Тэхніка і выразнасць маўлення	38
Тэма 5. Сістэма жанраў навуковай літаратуры	42
5.1. Спосабы кампрэсіі навуковага тэксту	42
5.2. Рэферат і анатацыя – вынік кампрэсіі навуковага тэксту	43
5.3. Разнавіднасці рэфератаў (інфарматыўныя і індывідуальныя)	44
Дадаткі	46
Дадатак 1	46

Дадатак 2	56
Дадатак 3	77
Дадатак 4	79
Дадатак 5	81
Заліковыя пытанні	81
Рэкамендуемая літаратура	82

ПРАДМОВА

Вучэбная дысцыпліна «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» выкладаецца на нефілалагічных факультэтах вышэйшых навучальных устаноў і з'яўляецца на першай ступені вышэйшай адукацыі адным са складнікаў цыкла сацыяльна-гуманітарных дысцыплін, асноўная мэта якіх – фарміраванне і развіццё сацыяльна-асобасных кампетэнцый, што садзейнічае развіццю сацыяльна-прафесійнай кампетэнтнасці.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен:

ведаць: ролю мовы і маўлення ў працэсе сацыялізацыі асобы; канцэпцыі паходжання і этапы развіцця беларускай мовы; сістэму лексічных, граматычных і стылістычных сродкаў беларускай мовы і іх камунікацыйных магчымасцей;

умець: ужываць тэрміналагічную лексіку; распазнаваць асаблівасці функцыянальных стыляў; выкарыстоўваць стылістычныя нормы ў адпаведнасці сітуацыі прафесійных або справавых узаемаадносін;

валодаць: сродкамі беларускай мовы ў практычнай дзейнасці; навыкамі перакладу навуковых, спецыяльных тэкстаў з рускай мовы на беларускую і наадварот, улічваючы стылістычную прыналежнасць і асаблівасці лексіка-граматычнай будовы тэксту; уменнем афармляць службовую дакументацыю; талерантнымі моўнымі паводзінамі ва ўмовах дзяржаўнага білінгвізму.

Асноўнымі патрабаваннямі да кампетэнтнасці будучага спецыяліста з'яўляюцца патрабаванні да акадэмічных кампетэнцый спецыяліста, у якіх спецыяліст павінен: умець прымяняць базавыя навукова-тэарэтычныя веды для рашэння тэарэтычных і практычных задач; умець працаваць самастойна; мець навыкі, звязаныя з выкарыстаннем тэхнічных прыстасаванняў, кіраваннем інфармацыяй і працай з камп'ютарам; валодаць навыкамі вуснай і пісьмовай камунікацыі.

Вывучэнне дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» студэнтамі тэхнічных і эканамічных спецыяльнасцей завочнай формы навучання прадугледжана наступнымі формамі навучання: практычныя заняткі і самастойная работа.

Мэтай практыкуму з'яўляецца дапамога студэнтам пры падрыхтоўцы да практычных заняткаў і заліку па дысцыпліне «Беларуская мова (прафесійная лексіка)». Практычныя заняткі маюць вялікае значэнне для паспяховага выкладання данай дысцыпліны ў ВНУ. У сувязі з тым, што агульная колькасць такіх заняткаў абмежавана, пэўная нагрузка прыпадае на самастойную работу

студэнта. У працэсе самастойнага выканання розных заданняў студэнты набываюць навыкі работы з лексічным і тэкставым матэрыялам, вучацца аналізаваць іх і фармуляваць вывады.

Практыкум «Беларуская мова: прафесійная лексіка» для тэхнічных і эканамічных спецыяльнасцей завочнай формы навучання прадстаўляе планы практычных заняткаў па пяці тэмах, якія маюць модульную структуру. Кожны з пяці блокаў складаецца з мікратэм, якія ўключаюць спіс ключавых слоў і выказаў па тэме, пералік кантрольных пытанняў, спіс рэкамендаванай літаратуры па тэме, прапануюцца тэматычныя практычныя заданні розных тыпаў. У дадатках уключаны кантрольныя тэсты, тэксты для перакладу, руска-беларускі лексічны мінімум тэхнічных і эканамічных тэрмінаў, заліковыя пытанні.

Камунікатыўныя тэмы і неабходны для іх забеспячэння моўны матэрыял, на базе якога ажыццяўляюцца ўсе віды маўленчай дзейнасці, арыентуецца на студэнтаў нефілалагічных спецыяльнасцей ВНУ.

ПЛАНЫ ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

Тэма 1. МОВА Ў ГРАМАДСТВЕ: ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

1.1. Мова і соцыум

Ключавыя словы і выразы на тэме: мова, грамадства (соцыум), функцыі мовы (камунікатыўная, намінацыўная, пазнавальная / кагнітыўная, экспрэсіўная, мастацкая / эстэтычная, акумулятыўная, этнічная), маўленне, тыпы маўлення, славянская пісьменнасць, стараславянская мова, жывая / мёртвая мова, беларускія асветнікі.

Кантрольныя пытанні

1. Што такое мова? Якія сферы яна ахоплівае?
2. Якія функцыі мовы з'яўляюцца асноўнымі?
3. У чым выяўляецца сацыяльная прырода мовы?
4. Да якой моўнай сям'і належыць беларуская мова?
5. Якая падзея паўплывала на пашырэнне пісьменства ў нашым краі?

Літаратура на тэме

1. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
2. Кулік, Л. У. Культурна-нацыянальныя стэрэатыпы і эталоны ў саматычнай фразеалогіі беларусаў / Л. У. Кулік // Роднае слова. – 2013. – № 12 (312). – С. 28–30.
3. Камароўскі, Я. М. Беларуская мова : дапам. для абітурыентаў / Я. М. Камароўскі, Е. С. Мяцельская. – Мінск : Універсітэцкае, 1993. – 332 с.
4. Кривицкий, А. А. Учебник белорусского языка: для самообразования / А. А. Кривицкий, А. И. Подлужный. – Минск : Выш. шк., 1994. – 349 с.
5. Фортунатов, В. В. История : учеб. пособие для вузов / В. В. Фортунатов. – СПб. [и др.] : Питер, 2013. – 462 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Складзіце тэкст (5–7 сказаў) на адну з прапанаваных тэм.

1. Мова – адзенне душы чалавека.
2. Роля мовы ў прафесійнай дзейнасці.
3. Формы існавання мовы.

Заданне 2. Адкажыце пісьмова на пытанні на беларускай мове, выкарыстаўшы матэрыял тэкста-даведкі: 1) якія мовы называюць ‘мёртвыя’? 2) чым адрозніваюцца ‘вымерлыя’ мовы ад ‘мёртвых’?

Тэкст-даведка: Язык считается мертвым, если его больше не используют в разговорной речи. В отличие от вымерших языков, которые уже давно всеми забыты и нет ни одного живого носителя, мертвые языки (либо вымершие до 1500 года) могут использоваться в правовой, научной или религиозной сферах. Например, латынь, санскрит, прусский, старославянский и др.

Заданне 3. Размяркуйце мовы па групам: 1) мёртвыя мовы; 2) штучныя / планавыя мовы; 3) натуральныя / жывыя мовы.

Палабская, нямецкая, валапюк, англійская, беларуская, стараславянская, эсперанта, руская, польская, лацінская, санскрыт, пасілінгва, сольрэсоль, пруская, чэшская.

Заданне 4. Перакладзіце на беларускую мову тэкст і вызначце яго асноўную думку.

Наш язык – это важнейшая часть нашего общего поведения в жизни. И по тому, как человек говорит, мы сразу и легко можем судить о том, с кем имеем дело: мы можем определить степень интеллигентности человека, степень его психологической уравновешенности...

Учиться хорошей, спокойной, интеллигентной речи надо долго и внимательно – прислушиваясь, запоминая, замечая и изучая. Но хоть и трудно – это надо, надо. Наша речь – важнейшая часть не только нашего поведения, но и нашей личности, нашей души, ума (Д. Лихачев).

Заданне 5. Назва «Беларусь» вядома з далёкай старажытнасці. Раскажыце, якія існуюць меркаванні адносна таго, чаму так называецца наш край. Выкарастайце наступныя крыніцы.

1. Этнаграфія беларусаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 217 с.

2. Довнар-Запольский, М. В. История Белоруссии / М. В. Довнар-Запольский. – 4-е изд. – Минск : Беларусь, 2016. – 590 с.

3. Культура Беларусі : энцыкл. Т. 3. Г–З / рэдкал. : Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2012. – 687 с.

4. Тарасаў, К. Чаму Белая Русь – Белая? / К. Тарасаў // Крыніца. – 1988 г. – № 1.

5. Сагановіч, Г. Найменне Бацькаўшчыны / Г. Сагановіч // ЛіМ. – 1988. – 23 вер.

Заданне 6. Устанавіце адпаведнасць паміж функцыямі мовы і іх сэнсавай характарыстыкай.

Функцыя мовы	Сэнсавая характарыстыка
А. Камунікатыўная	1. Мова – сродак, які забяспечвае магчымасць думаць і пазнаваць свет
Б. Пазнавальная	2. Мова – сродак уздзеяння на пачуцці і думкі
В. Эстэтычная	3. Мова – прыкмета, сімвал нацыі, сродак этнічнай кансалідацыі
Г. Этнічная	4. Мова – сродак узаемаадносін паміж людзьмі

Заданне 7. Пра якія функцыі мовы ідзе гаворка ў народных выслоўях? Аргументуйце.

Язык да Кіева давядзе.

Невядомая дарога на канцы языка.

Куляй у аднаго пацэліш, трапіш у тысячу.

Які розум, такая і пагаворка.

Заданне 8. Разгледзьце ў табліцы тыпы маўлення (тэкстаў). Падбярыце прыклады тэкстаў розных тыпаў і назовіце іх прыкметы.

Тыпы маўлення (тэкстаў)

Тып маўлення	Схема пабудовы	Аб чым гаворыцца ў тэксце
Апісанне	1. Агульнае ўражанне 2. Асобныя прыкметы, уласцівасці 3. Вывад	Аб прыкметах чалавека, прадмета, з’явы і г. д.
Апавяданне	1. Пачатак 2. Развіццё падзей, дзеянняў 3. Заканчэнне	Аб падзеях, дзеяннях
Разважанне	1. Тэзіс 2. Доказы, аргументы 3. Вывады	Аб прычынах падзей, дзеянняў, прыкмет, з’яў

1.2. Паходжанне і гістарычнае развіццё сучаснай беларускай мовы

Ключавыя словы і выразы на тэме: моўная сям’я, група моў, усходнеславянская падгрупа моў, праславянская мова / агульнаславянская мова-аснова, агульнаўсходнеславянская мова, старабеларуская мова, новая / нацыянальная беларуская літаратурная мова, сучасная беларуская мова, формы існавання мовы, моўныя нормы (арфаэпічныя,

акцэнталагічныя, арфаграфічныя, словаўтваральныя, марфалагічныя, лексічныя, фразеалагічныя, стылістычныя), дыялектная мова.

Кантрольныя пытанні

1. Якія асноўныя этапы адзначаюцца ў гісторыі развіцця беларускай літаратурнай мовы?
2. Назавіце асноўныя помнікі старабеларускага пісьменства.
3. Якія мовы адносяцца да славянскай групы моў? На якія падгрупы дзеляцца славянскія мовы?
4. Якія этапы пераадгісторыі і гісторыі беларускай мовы звязаны з датамі: VI–VIII стст., IX–XII стст., XIV–XVI стст., XIX – пачатак XX ст.?
5. Назавіце імёны славурых дзеячоў і асветнікаў. З імёнамі якіх пісьменнікаў звязаны пачатак беларускай нацыянальнай мовы?
6. У якіх формах існуе беларуская нацыянальная мова?

Літаратура на тэме

1. Герб, Сцяг і Гімн Беларускай дзяржавы = Герб, Флаг и Гимн Белорусской державы / аўт. тэксту А. Марціновіч ; маст.: С. У. Нечунаева, К. У. Хацяноўскі. – Мінск : Маст. літ., 2011. – 87 с.
2. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
3. Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў : вучэб. дапам. / Б. А. Плотнікаў. – Мінск : Акад. кіравання пры Прэзідэнце Рэсп. Беларусь, 1999. – 119 с.
4. Гісторыя беларускай кнігі : у 2 т. Т. 2. Кніжнасць новай Беларусі (XIX–XXI стст.) / М. В. Нікалаеў [і інш.] ; навук. рэд. тома : В. В. Антонаў, М. В. Нікалаеў ; маст. Г. І. Мацур. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 435 с.
5. Довнар-Запольскі, М. В. История Белоруссии / М. В. Довнар-Запольскі. – 4-е изд. – Минск : Беларусь, 2016. – 590 с.
6. Фортунатов, В. В. История : учеб. пособие для вузов / В. В. Фортунатов. – СПб. [и др.] : Питер, 2013. – 462 с.
7. Шакун, Л. М. Карані роднай мовы / Л. М. Шакун. – Мінск, 2001. – 205 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Суаднясіце тэзісы-даведкі з пэўным гістарычным перыядам (1 перыяд – «Развіццё пісьменнасці ў славян», 2 перыяд –

«Залаты век», 3 перыяд – «Новая беларуская літаратурная мова»). Выдзеленыя словы перакладзіце на беларускую мову.

1. Заснаваныя Ефрасінняй Полацкай манастыры сталі асяродкам **просвещения** ў Полацкім княстве. У іх знаходзіліся школы, дзе дзеці вучыліся чытанню, пісьму, «цыфры», царкоўным песням і нотнай грамаце.

2. У больш старэйшым узросце дзеці, акрамя царкоўна-славянскай, вывучалі грэцкую мову, **получали** звесткі з прыродазнаўства, медыцыны, рыторыкі і гісторыі, перш за ўсё гісторыі Полацкага княства.

3. Старабеларуская мова **являлась** асноўнай літаратурна-пісьмовай у Вялікім княстве Літоўскім. У той час яе называлі «проста мова» (тэрмін «беларуская мова» ўзнік пазней). У пісьмовых помніках сустракаюцца таксама назвы «проста мова», «рускій язык» (у адрозненне ад «языка словенского» – царкоўнаславянскай мовы). Па-за межамі Княства гэтую мову **временами** называлі «літоўскай».

4. «Проста мова» склалася як літаратурная мова ў актавай пісьменнасці на аснове мясцовых гаворак і пісьмова-моўных традыцый **предшествующих** стагоддзяў. Яна **использовалась** у наддыялектных пісьмовых зносінах на тэрыторыі ўсёй **государства**.

5. Першыя **попытки** кадыфікаваць правапісныя і граматычныя нормы былі зроблены братамі Лёсікамі, якія ў 1917 г. апублікавалі лацінскім шрыфтам дапаможнік «Як правільна пісаць па-беларуску», а ў 1918 г. на яго аснове выдалі «Беларускі правапіс». У гэты час выходзяць і іншыя дапаможнікі: «Беларускі правапіс» А. Луцкевіча і Я. Станкевіча, дапаможнік Р. Абіхта і Я. Станкевіча «Просты спосаб стацца ў кароткім часе граматычным» і інш.

Заданне 2. Выкарыстоўваючы тлумачальны слоўнік беларускай мовы, растлумачце значэнне наступных слоў.

Укладная грамата, даравальная грамата, статут, метрыка, летапіс, хроніка, трыбунал, манускрыпт, кірыліца, скорапіс, паўустаў.

Заданне 3. Перакладзіце на беларускую мову наступныя сказы.

1. Был ли «золотой век» в истории белорусского государства?

2. В двадцатые годы XX века язык идиш был одним из четырех государственных языков Беларуси.

3. В своем развитии Великое княжество Литовское прошло три основных этапа.

4. Молва об уме и красоте полоцкой княжны разнеслась далеко по полоцким землям.

5. Наша земля вырастала многіх выдаюцца дзеячых літэратуры і мастацтва, палітыкаў і вучоных, якія ўнеслі ўклад у гісторыю Польшы, у развіццё яе культуры.

Заданне 4. Перакладзіце на беларускую мову наступны тэкст.

Франціск Скоріна – востраславянскі перапісчык, пісьміца, філосаф-гуманіст, вучоный-медык, грамадскі дзеяч і прадпрымач. Ён вядомы тым, што пераводзіў кнігі Бібліі з царкоўнаславянскага мовы на беларускі.

У Беларусі яго лічаць адным з самых значымых дзеячых гісторыі дзяржавы. У яго гонар названы вучэбныя ўстановы, арганізацыі, а таксама ганаровыя ўзнагароды дзяржавы: медаль і ордэн. Уклад у культуру Беларусі ўвечна памяткамі, адзін з іх усталяваны на плошчы каля Нацыянальнай бібліятэкі ў Мінску.

Заданне 5. Разгледзьце табліцу. Запішыце назвы нормаў літаратурнай беларускай мовы і прывядзіце прыклады да іх.

АРФАЭПІЧНЫЯ НОРМЫ	Правільнае вымаўленне гукаў і іх спалучэнняў
АРФАГРАФІЧНЫЯ НОРМЫ	Правільнае напісанне слоў
ЛЕКСІЧНЫЯ НОРМЫ	Правільны выбар слова і дарэчнасць яго прымянення ў агульнавядомым значэнні і агульнапрынятых спалучэннях
МАРФАЛАГІЧНЫЯ НОРМЫ	Правільнае выкарыстанне формаў слоў
СІНТАКСІЧНЫЯ НОРМЫ	Правільная пабудова словазлучэнняў, сказаў, тэкстаў
ПУНКТУАЦЫЙНЫЯ НОРМЫ	Правільнае пастаўка знакаў прыпынку
СТЫЛІСТЫЧНЫЯ НОРМЫ	Выкарыстанне моўных сродкаў у адпаведнасці з пэўным стылем

Заданне 6. Прачытайце тэкст, назавіце назоўнікі і, калі маюцца, прыметнікі пры іх, вызначце лік, род, склон назоўнікаў і прыметнікаў.

Літаратурная мова – гэта адзіная мова на ўсёй тэрыторыі, на якой жыве нацыя. Яна строга ўнармаваная, апрацаваная майстрамі слова: пісьменнікамі, вучонымі, дзеячамі культуры. Яе нормы рэгламентуюцца слоўнікамі, нарматыўнымі граматыкамі, правіламі арфаграфіі і пунктуацыі, падручнікамі. Беларуская літаратурная мова – вышэйшая форма нацыянальнай мовы, бо яна абслугоўвае ўсе сферы грамадскага жыцця народа.

Народна-дыялектная мова існуе ў выглядзе разнастайных мясцовых, тэрытарыяльных гаворак. Гаворка – гэта мова аднаго ці некалькіх населеных пунктаў з аднатыпнымі моўнымі рысамі. Блізкія

між сабою мясцовыя гаворкі пэўнай тэрыторыі аб'ядноўваюцца ў групы, а групы – у дыялекты, якія з'яўляюцца часткай агульнанароднай мовы. Аднак кожны тэрытарыяльны дыялект мае спецыфічныя рысы ў лексіцы, фанетыцы, марфалогіі і сінтаксісе, якімі ён адрозніваецца ад іншых дыялектаў і літаратурнай мовы.

У беларускай мове два дыялекты: паўночна-ўсходні і паўднёва-заходні. Кожны з іх мае свае спецыфічныя лексічныя, фанетычныя і граматычныя рысы, якія то супадаюць, то не супадаюць з рысамі літаратурнай мовы.

У некаторых гаворках паўночна-ўсходняга дыялекту (тэрыторыя Віцебскай, большая частка Магілёўскай і паўночныя раёны Мінскай вобласці) ужываюцца словы маліц (хлопец), галень (венік); вымаўляюць: ныга (нага), сістра (сястра), зімля (зямля). У гаворках паўднёва-заходняга дыялекту (тэрыторыя паўднёвых раёнаў Мінскай вобласці, большая частка Гродзенскай і Гомельскай абласцей, а таксама Брэсцкая вобласць) пачуем: нябога (пляменніца), худоба (буйная рагатая жывёла), буў (быў), чытацьму (буду чытаць).

Тэма 2. АСАБЛІВАСЦІ РУСКА-БЕЛАРУСКАЙ МОЎНАЙ ІНТЭРФЕРЭНЦЫІ

2.1. Білінгвізм як аб'ектыўная рэальнасць у краінах свету

Ключавыя словы і выразы на тэме: білінгвізм / двухмоўе, полілінгвізм / шматмоўе, разнавіднасці двухмоўя (індывідуальнае, групавое, поўнае, нацыянальнае), псіхалагічны аспект двухмоўя, педагагічны аспект двухмоўя, сацыялінгвістычны аспект двухмоўя.

Кантрольныя пытанні

1. Дайце азначэнне паняццям «білінгвізм», «полілінгвізм», «моўная інтэрферэнцыя».
2. Аспекты білінгвізму і полілінгвізму.
3. Назавіце разнавіднасці білінгвізму.
4. Прывядзіце прыклады інтэрферэнцыі на розных моўных узроўнях.

Літаратура на тэме

1. Бордович, А. М. Сопоставительный курс русского и белорусского языков / А. М. Бордович, А. А. Гируцкий, Л. В. Чернышова. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 223 с.
2. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
3. Двухмоўе // Беларуская мова : энцыкл. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655 с.
4. Коряков, Ю. Б. Языковая ситуация в Белоруссии / Ю. Б. Коряков // Вопр. языкознания. – 2002. – № 2. – С. 109–127.
5. Культура Беларусі : энцыкл. Т. 3. Г–З / рэдкал. : Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2012. – 687 с.
6. Туристическая мозаика Беларуси / А. И. Локотко [и др.] ; НАН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнографіі і фальклора ім. К. Крапівы. – Мінск : Беларус. навука, 2011. – 639 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Прачытайце тэкст. Пра якую лінгвістычную з'яву ідзе размова? Запоўніце пропускі адпаведнымі назоўнікамі.

У сітуацыі двухмоўя на тэрыторыі Беларусі ўзнікла і функцыянуе такая лінгвістычная з'ява, як ... , прамежкая форма змешанага маўлення, своеасаблівы моўны гібрыд.

Назва ўяўляе тэрміналагічную метафару, створаную ў выніку пераносу зыходнага слова з бытавой сферы ў сферу лінгвістычнай тэрміналогіі. ... – гэта сумесь сена з саломай для кармлення жывёлы, якая па якасці моцна саступала сену. Калі ў гаспадара не хапае добрага сена, ён дадае салому, старанна растрасаючы яе. Карова не заўважае падману і з'ядае ... Сэнс «недабраякасная сумесь» і быў перанесены ў моўную сферу.

Што такое ... з лінгвістычнага пункту погляду? Гэта моўны прадукт, які ўзнік шляхам механічнага змешвання ў розных прапорцыях элементаў рускай і беларускай моў. Гэта сродак камунікацыі гарадскога насельніцтва Беларусі, русіфікаваны варыянт беларускай мовы. Ад літаратурнай мовы ... адрознівае поўная адсутнасць норм: беларуска-рускае маўленне не падпарадкоўваецца строгім правілам і ўяўляе сабой механічнае змяшэнне розных моўных элементаў. Акрамя таго, ... характарызуецца малой прадказальнасцю. З'яўленне тых ці іншых слоў у вялікай ступені залежыць ад канкрэтных умоў камунікацыі. Большасць лінгвістаў лічыць, што ў аснове ... ляжыць руская лексіка і беларуская фанетыка, г. зн. рускія словы вымаўляюцца па законах беларускага маўлення (http://ebooks.grsu.by/bel_mova).

Заданне 2. Якія з прапанаваных назоўнікаў пры перакладзе на беларускую мову будуць мець несупадзенне катэгорыі роду. Выпішыце іх, зрабіце пераклад на беларускую мову і складзіце з імі словазлучэнні.

Производство, механизм, вес, осуществление, давление, нужда, носитель, обусловленность, отчет, отражение, состояние, дело, направленность, качество, управление, вещество, получение, соответствие, взаимодействие, пользование, распространение, существование, независимость, обеспечение, выражение.

Заданне 3. Перакладзіце сказы, запішыце лічбы словамі. Ахарактарызуйце разыходжанні ў граматычным афармленні лічэбнікаў у беларускай і рускай мовах.

1. Общее количество предприятий, обязанных вносить платежи в экофонд, в 2008 году составило 153. 2. По плану согласно выданным лимитам общая сумма платежей должна составить 2 987 млн рублей. 3. Освобождено от платежей 19 предприятий. 4. За последние три десятилетия сложность современной машиностроительной продукции выросла в среднем в 6 раз. 5. Растворимость фосфора в железе

достигаєт 0,25 процнта. 6. Значенне вязкості эвтектичэскаго чугуна не достигаєт той мінімальнай велічыны, котарая наблідаеця для сплава, сідержашчаго 4,7 % углерода, пры выдэржкэ 30 мінут. 7. Обычно сопла ізгатавліваюцца із іскусствэнных камяей – сапфіра, алмаза, корунда, іх стойкость сідэаваляєт 250–2000 часав.

Заданне 4. Вызначце, у якіх сказах дапушчаны памылкі ў каардынацыі дзейніка і выказніка. Выпраўце памылкі.

1. Там стаяць некалькі хат. 2. Маці з Алеськай ехалі ў невялікую вёску. 3. Група мужчын прыселі ля стога. 4. На луг, шэра-шызы ад ранішніх рос, з’явіліся двое. 5. Бацька з сынам зайшлі ў двор. 6. Палова людзей засталіся ў гэтым канцы вёскі, палову камандзір паслаў у другі, каб не даць немцам уварвацца з таго боку. 7. У вагоне ніхто з пажыраў яшчэ не спалі. 8. У прыёмным пакоі яго ўжо чакалі некалькі чалавек. 9. Стомленыя за дзень хадою па шумлівым горадзе многія з пажыраў хутка заснулі. 10. Трое коней пасвіліся на поплаве. 11. Перад домам на дарозе стаялі з дзесятак аўтамашын. 12. Калі-нікалі на зямлю спадалі некалькі кропелек дажджу. 13. Два мужчыны ішлі нацянькі па полі. 14. Пятнаццаць страшных няцерпных гадоў штогадзінным болем адмерала свой лік у матчыным сэрцы. 15. Праз якіх паўгадзіны Сцяпан Ігнатоўскі з Валодзем выехаў на фурманцы да пасёлка.

2.2. Паняцце моўнай інтэрферэнцыі

Ключавыя словы і выразы па тэме: моўная інтэрферэнцыя, віды інтэрферэнцыі (фанетычная, акцэнталагічная, словаўтваральная, лексічная, марфалагічная, сінтаксічная), фактары.

Кантрольныя пытанні

1. Што абазначае паняцце «моўная інтэрферэнцыя»?
2. Чым абумоўлена ўзнікненне інтэрферэнцыі?
3. Прывядзіце прыклады інтэрферэнцыі на розных моўных узроўнях.
4. Якія фактары ўздзейнічаюць на моўную сітуацыю ў Рэспубліцы Беларусь?

Літаратура па тэме

1. *Бордовіч, А. М.* Сопоставительный курс русского и белорусского языков / *А. М. Бордовіч, А. А. Гируцкий, Л. В. Чернышова.* – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 223 с.

2. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.

3. Двухмоўе // Беларуская мова : энцыкл. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655 с.

4. Коряков, Ю. Б. Языковая ситуация в Белорусии / Ю. Б. Коряков // Вопр. языкознания. – 2002. – № 2. – С. 109–127.

5. Культура Беларусі : энцыкл. Т. 3. Г–З / рэдкал. : Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2012. – 687 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Устанавіце адпаведнасць паміж відамі моўнай інтэрферэнцыі і іх сэнсавай характарыстыкай.

Від моўнай інтэрферэнцыі	Сэнсавая характарыстыка
А. Марфалагічная інтэрферэнцыя	1. Выклікаецца адрозненнямі ў будове словазлучэнняў, простых і складаных сказаў
Б. Сінтаксічная інтэрферэнцыя	2. Звязана з разыходжаннем у граматычным афармленні рускіх і беларускіх лексем. Гэта разыходжанні ў родзе, ліку, склоне назоўнікаў, ва ўтварэнні сінтэтычных формаў вышэйшай і найвышэйшай ступені параўнання прыметнікаў, у склонавых формах лічэбнікаў, ужыванні дзеепрыметнікаў і інш.
В. Фанетычная інтэрферэнцыя	3. Выклікаецца наяўнасцю разыходжанняў ва ўласналексемным і семантычным аспектах моў
Г. Лексічная інтэрферэнцыя	4. Звязана з разыходжаннем у націску ў рускіх і беларускіх лексемах
Д. Акцэнталагічная інтэрферэнцыя	5. Пранікненне спецыфічных фанетычных рысаў з адной мовы ў другую

Заданне 2. Дапасуйце лічэбнікі да прыведзеных назоўнікаў у дужках.

23 (лямпа, элемент, рэле); 4,5 (кілаграм, ліст, пракатка); 3 (помпа, нож, вал); 25 (праграма, узор, устаноўка).

Заданне 3. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову. Растлумачце, што ўплывае на характар канчаткаў у давальным і месным склонах.

Записать на доске, купить в аптеке, работать в библиотеке, купаться в реке, сказать дочке, держать в руке, посадить на меже,

прочитать в книге, стоять на дороге, рассказать мужчине, закопать в земле, подарить сестре.

Заданне 4. Знайдзіце памылкі і выпраўце іх. Вызначце від інтэрферэнцыі.

Гуляць на скрыпцы, адчыніць вочы, наша собака з'ела, залатая медаль, чырвоным чарнілам выдзелены словы, ажаніцца на Таццяне, васкрасенье, смачная маліна, хварэць грыпам, воздух, алфавіт, у тую стэп, здзек над прыродай, спіна, паслаць за вадой, чатыры цялятаў, тры цікавых кнігі, спазніцца з-за хваробы, верасеньскі, неразборлівая запіс.

Заданне 5. Дاپішыце канчаткі назоўнікаў у наступных тэрмінах і тэрміналагічных словазлучэннях.

Даўжыня паветранага зазор..., дакладнасці вымярэнн..., галоўкі запіс..., бесперабойнага працэс..., звышцягучага метал..., апрацоўваемага матэрыял..., устарэлага ўзор..., апрацоўка жалезабетон..., прыроднага інструмент..., струйнага апарат..., поршневага рухавік..., рэжым... работы, надзейнага пуск..., момант... успышкі, шкоднага выкід..., не было выпраменьвальнік... цеплаты.

Заданне 6. Перакладзіце словы і словазлучэнні. Зрабіце вывады наконт асаблівасцей утварэння дзеясловаў, дзеяслоўных форм і прыметнікаў.

Деревообрабатывающий комплекс, режущая головка, самый короткий период, используются материалы, отличающаяся фаза, внеконкурентный, выполняемая задача, имеющий значение, модифицировать, обслуживающий персонал, нагреваемые отливки, содержащая основа, подвергаемый отжигу, продолжается образование.

2.3. Віды моўнай інтэрферэнцыі (фанетычная, марфалагічная, сінтаксічная)

Ключавыя словы і выразы па тэме: моўная інтэрферэнцыя, віды інтэрферэнцыі (фанетычная, акцэнталагічная, словаўтваральная, лексічная, марфалагічная, сінтаксічная), фактары.

Кантрольныя пытанні

1. Што абазначае паняцце «моўная інтэрферэнцыя»?
2. Чым абумоўлена ўзнікненне інтэрферэнцыі?
3. Пералічыце віды моўнай інтэрферэнцыі.
4. Прывядзіце прыклады моўнай інтэрферэнцыі на розных моўных узроўнях.

Літаратура на тэме

1. Бордович, А. М. Сопоставительный курс русского и белорусского языков / А. М. Бордович, А. А. Гируцкий, Л. В. Чернышова. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 223 с.

2. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.

3. Двухмоўе // Беларуская мова : энцыкл. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655 с.

4. Коряков, Ю. Б. Языковая ситуация в Белорусии / Ю. Б. Коряков // Вопр. языкознания. – 2002. – № 2. – С. 109–127.

5. Культура Беларусі : энцыкл. Т. 3. Г–З / рэдкал. : Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2012. – 687 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Вызначце асаблівасці вымаўлення зычных і галосных у тэрмінах на рускай і беларускай мовах.

Режим экономии – рэжым эканоміі, самофинансирование – самафінансаванне, внедрение – укараненне, эффективность – эфектыўнасць, рентабельность – рэнтабельнасць, соавторство – сааўтарства, микропроцессор – мікрапрацэсар, программирование – праграмаванне, блок-схема – блок-схема, пользователь – карыстальнік.

Заданне 2. Перакладзіце на беларускую мову словы і спалучэнні слоў, пастаўце ў іх націск. Параўнайце яго месца ў рускай і беларускай мовах.

Апостроф, верба, взяли, волосы, глиняный, доска, звонит, каменный, крапива, лопух, маленький, молодость, Несвиж, одиннадцать, слабый, спина, торты, шестьдесят, взять за руку, выучить за год, говорить без толку, идти по лесу.

Заданне 3. Складзіце словазлучэнні з прыведзенымі парамі слоў.

Беларуская мова	Руская мова
асоба	особо
бок	бок
дараваць	даровать
дыван	диван
карысны	корыстный
кубак	кубок
маніць	манить

Беларуская мова	Руская мова
нагадаць	нагадать
нядзеля	неделя
паверх	поверх
пакой	покой
поўдзень	полдень
прозвішча	прозвище
пытаць	пытать
розніца	розница
рэч	речь
свет	свет
справа	справа
столь	столь
тэрмін	термин
час	час

Заданне 4. Перакладзіце на беларускую мову словы. Адзначце разыходжанні ў родзе. Падбярыце да назоўнікаў дапасаваныя азначэнні.

Салат, россыпь, электричество, роспись, рукопись, живопись, жизнеописание, фальшь, бездорожье, гусь, яблоко, тень, щенок, польнь, фасоль, тополь, стадо, начало, занятие, посуда, доверие, спокойствие, средство, продажа, доказательство, намерение, посуда, летопись, кафель, прожилка, охалка, щука, чудо, творчество, шоссе, пар, мозоль.

Заданне 5. Утварыце словазлучэнні «дзеяслоў + займеннік», выкарыстоўваючы, дзе патрэбна, неабходныя прыназоўнікі.

Думаць (ты), любаватца (ён), дзякаваць (яна), цешыцца (яна), расказаць (яно), падысці (яна), патрабаваць (яны), ажаніцца (яна), ехаць (ты), прабачыць (я), пісаць (яна), сябраваць (мы), смяяцца (вы), дараваць (я), насміхацца (яна), сумаваць (ён).

Тэма 3. БЕЛАРУСКАЯ НАВУКОВАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ І ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА

3.1. Лексікалогія і прадмет яе вывучэння. Лексічнае значэнне слова. Лексіка паводле паходжання і значэння. Лексікаграфія. Тыпы слоўнікаў

Ключавыя словы і выразы на тэме: лексіка, лексікалогія, слова, лексічнае значэнне, адназначнасць, мнагазначнасць, сістэмныя сувязі, прамое і пераноснае значэнне, агульнаўжывальныя словы, словы абмежаванага выкарыстання, спецыяльная лексіка, дыялектная лексіка, жаргонная лексіка, лексікаграфія, энцыклапедычныя слоўнікі, лінгвістычныя слоўнікі.

Кантрольныя пытанні

1. Што з'яўляецца аб'ектам вывучэння лексікі?
2. Якое паходжанне мае лексіка беларускай мовы?
3. Лексіка паводле сферы выкарыстання. Лексіка актыўнага і пасіўнага запасу.
4. Чаму дыялекты, жаргоны і прафесіяналізмы не ўваходзяць у лексіку літаратурнай мовы?
5. Якія існуюць тыпы слоўнікаў?

Літаратура на тэме

1. Антанюк, Л. А. Беларуская мова: прафесійная лексіка : курс лекцый / Л. А. Антанюк, Б. А. Плотнікаў ; Акад. кіравання пры Прэзідэнце Рэсп. Беларусь. – Мінск : РВЦ Акад. кіравання пры Прэзідэнце Рэсп. Беларусь, 2004. – 238 с.
2. Буракова, М. У. Беларуская мова. Тэхнічная тэрміналогія : вучэб. дапам. / М. У. Буракова. – Мінск : РІВШ, 2016. – 264 с.
3. Буракова, М. У. Руска-беларускі слоўнік тэрмінаў радыёэлектронікі і інфармацыйна-вымяральной тэхнікі / М. У. Буракова, Ю. В. Крышнёў. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2018. – 51 с. – Рэжым доступу: <https://elib.gstu.by/handle/220612/19015>.
4. Руска-беларускі слоўнік тэхнічных тэрмінаў для студэнтаў тэхн. спецыяльнасцей дзеннай і завочнай форм навучання / склад.: М. У. Буракова, А. С. Дашкевіч. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2013. – 40 с.
5. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.

6. Ляшчынская, В. А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : вучэб. дапам. / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ БДУ, 2001. – 256 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Вызначце лексічныя асаблівасці тэкстаў № 3, 34 (гл. Дадатак 2). Назавіце ў тэксце тэрміны, выражаныя назоўнікамі.

Заданне 2. Выпішыце прыклады ўжывання ў тэксце № 33 (гл. Дадатак 2) абстрактных і канкрэтных назоўнікаў.

Заданне 3. Падбярыце беларускія адпаведнікі да слоў іншамоўнага паходжання.

Словы іншамоўнага паходжання	Беларускія адпаведнікі
персаніфікацыя	мнагазначнасць
амплітуда	відазмяненне
флексія	увасабленне
полісемія	узаемапранікненне
мадыфікацыя	прызначэнне
вета	канчатак
функцыя	складанаскарочанае слова
прэфікс	размах хістання
дыфузія	забарона
абрэвіатура	прыстаўка

Заданне 4. Устаноўце лексічнае значэнне слоў.

1. Помпа, гума, трываласць, відарыс, абсталяванне, выраб.

2. Грошы, дэмпінг, попыт, кошт, гандаль, завяшчанне.

Заданне 5. Устаўце замест пропускуў антонімы. Прачытайце прыказкі.

Хто чужога не шануе, той ... не мае.

Работы многа, а толку ...

Любіш узяць – любі і ...

Блізка відаць, ды ... дыбаць.

Новых сяброў набывай, але і ... не забывай.

Лёгка пасварыцца, ... памірыцца.

Свая хатка – родная матка, а ... – мачаха.

Заданне 6. Назавіце від слоўніка.

1. Слоўнікі, якія сістэматызуюць і тлумачаць лексіку пісьмовых помнікаў мінулых эпох. 2. Слоўнікі, якія раскрываюць паходжанне слоў і ўстойлівых спалучэнняў. 3. Слоўнікі, якія даюць правільнае, замацаванае нормамі арфаграфіі напісанне слоў і іх формаў. 4. Слоўнікі, якія сістэматызуюць і тлумачаць тэрміны розных галін навукі і тэхнікі. 5. Слоўнікі, якія даюць сэнсавую характарыстыку слоў.

Для даведкі: арфаграфічны, тэрміналагічны, тлумачальны, гістарычны, этымалагічны.

3.2. Гісторыя развіцця і фарміравання беларускай навуковай тэрміналогіі. Праблемы ўпарадкавання навуковай тэрміналогіі

Ключавыя словы і выразы па тэме: тэрміналогія, тэрмін, наменклатура, спецыфічныя асаблівасці тэрмінаў (сістэмнасць, тэндэнцыя да адназначнасці, адсутнасць канатацыі, стылістычная нейтральнасць), міжнавуковыя тэрміны, агульнанавуковыя тэрміны, вузкаспецыяльныя тэрміны.

Кантрольныя пытанні

1. Калі закладваліся асновы тэхнічнай / эканамічнай тэрміналогіі ў беларускай мове.
2. Прывядзіце прыклады ўласнабеларускіх і запазычаных тэхнічных / эканамічных тэрмінаў.
3. Раствлумачце значэнне паняцця «тэрмін». Прывядзіце прыклады па сваёй спецыяльнасці.
4. Раствлумачце значэнне паняцця «прафесіяналізм». Прывядзіце прыклады па сваёй спецыяльнасці.
5. Раствлумачце значэнне паняцця «наменклатурная назва». Прывядзіце прыклады па сваёй спецыяльнасці.
6. Назавіце спецыфічныя асаблівасці тэрміна.

Літаратура па тэме

1. *Антанюк, Л. А.* Беларуская навуковая тэрміналогія: Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне / Л. А. Антанюк. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – 240 с.
2. *Буракова, М. У.* Беларуская мова. Тэхнічная тэрміналогія : вучэб. дапам. / М. У. Буракова. – Мінск : РІВШ, 2016. – 264 с.
3. *Губкіна, А. В.* Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
4. *Ляшчынская, В. А.* Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : вучэб. дапам. / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ БДУ, 2001. – 256 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Падрыхтуйце вусныя наведамленні па тэмах: «Старажытныя тэрміналагічныя слоўнікі (гlosы)», «Фарміраванне беларускай навуковай тэрміналогіі ў пачатку ХХ ст.», «Гісторыя ўзнікнення тэхнічных/эканамічных тэрмінаў».

Заданне 2. Раскажыце пра ўласнабеларускую лексіку ў тэхнічнай / эканамічнай тэрміналогіі.

3.3. Паняцці «тэрмін», «прафесіяналізм», «наменклатурная назва». Спецыфіка і патрабаванні да тэрміна

Ключавыя словы і выразы па тэме: тэрмін, прафесіяналізм, наменклатурная назва (номен), тэрміналогія, сістэмнасць, дэфініцыя, адназначнасць, нейтральнасць.

Кантрольныя пытанні

1. Раскрыйце сутнасць паняццяў: тэрмін, прафесіяналізм, наменклатурная назва (номен). Прывядзіце прыклады тэрмінаў па сваёй спецыяльнасці.
2. Што разумеецца пад паняццем «тэрміналогія»?
3. Чаму тэрмін павінен быць адназначным?
4. Якія асаблівасці тэрмінаў выяўляюць іх адметнасць?
5. Як разумеецца варыянтнасць і дублетнасць у тэрміналогіі?

Літаратура па тэме

1. Антанюк, Л. А. Беларуская навуковая тэрміналогія: Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне / Л. А. Антанюк. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – 240 с.
2. Буракова, М. У. Беларуская мова. Тэхнічная тэрміналогія : вучэб. дапам. / М. У. Буракова. – Мінск : РІВШ, 2016. – 264 с.
3. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
4. Ляшчынская, В. А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : вучэб. дапам. / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ БДУ, 2001. – 256 с.
5. Бензарь, В. К. Словарь-справочник по электротехнике, промышленной электронике и автоматике / В. К. Бензарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мінск : Выш. шк., 1985. – 176 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Якія тэрміны адносяцца да агульнанавуковых, міжнавуковых, вузкаспецыяльных? Прыведзіце прыклады, выкарыстоўваючы тэксты № 1–5 (гл. Дадатак 2).

Заданне 2. Прачытайце наступныя тэрміны і іх дэфініцыі. Зрабіце пераклад выдзеленых слоў на беларускую мову.

Смета – фінансавы дакумент, для вызначэння выдаткаў і прыбыткаў. **Управление** – працэс, накіраваны на **достижение** мэтаў фірмы.

Погрешность – гэта **разность** паміж намінальнай і рэальнай характарыстыкай пераўтварэння П. Дэталь – частка **изделия**, изготовленная без прымянення зборачных аперацый.

Заданне 3. Падбярыце тэрміны да наступных дэфініцый. Перакладзіце сказы на беларускую мову і запішыце іх.

ВАРЫЯНТ 1	ВАРЫЯНТ 2
1. Устройство для напорного перемещения, главным образом, жидкости в результате сообщения ей потенциальной или кинетической энергии	1. Продажа товара по цене ниже издержек производства или существенно ниже той, что сложилась на данном рынке
2. Необходимые технические средства для обеспечения изготовления изделий	2. Денежная сумма, которая уплачена при покупке или может быть получена при продаже определенного объема товаров и услуг
3. Вид предмета, полученный его прямоугольным проецированием на плоскость проекций, когда предмет находится между наблюдателем и этой плоскостью	3. Юридически оформленное дарение имущества, вступающее в силу после смерти его владельца
4. Свойство материалов и конструкций выдерживать нагрузки без разрушения	4. Особый товар, который принимается всеми в обмен на любые другие товары и услуги
5. Продукт вулканизации каучука, обладающий высокой эластичностью	5. Добровольный и взаимовыгодный обмен благами в форме купли-продажи товаров и услуг за деньги
6. Предмет производства, подлежащий изготовлению на данном предприятии, являющийся продуктом конечной стадии данного производства	6. Сложившаяся в определенный период времени зависимость величин спроса на данном товарном рынке от цен, по которым товары могут быть предложены к продаже

Для даведкі: 1) резина, прочность, изображение, изделие, насос, оборудование; 2) торговля, деньги, демпинг, завещание, спрос, стоимость.

Заданне 4. Зрабіце пераклад тэста на беларускую мову. Выдзеліце тэрміны, назавіце іх прыкметы.

Техническая защита информации (ТЗИ) – обеспечение защиты некриптографическими методами информации, содержащей сведения, составляющие государственную тайну, иной информации с ограниченным доступом, предотвращение ее утечки по техническим каналам, несанкционированного доступа к ней, специальных воздействий на информацию и носители информации в целях ее добычи, уничтожения, искажения и блокирования доступа к ней на территории. Примечание – техническая защита информации при применении информационных технологий осуществляется в процессах сбора, обработки, передачи, хранения, распространения информации с целью обеспечения ее безопасности на объектах информатизации.

Заданне 5. Складзіце і запішыце дзеяслоўныя словазлучэнні з наступнымі словамі.

1. Ціск, рухавік, рух, вадкасць, запальванне, лішак, выраб, выпраменьванне, відарыс (графічны), вынаходства, якасць, ваганне, радовішча (нафты), магутнасць, напруга, помпа.

2. Справаздача, адлічэнні, прадпрымальнік, прыбытак, сабекошт, каштарыс, забеспячэнне, узгодненасць, тэрмін, рахунак, гандаль, патрабаванне, страта, удзельнік, заснавальнік, гаспадарка.

Заданне 6. Прачытайце і перакладзіце на беларускую мову наступныя сказы.

1. Зуб сборной фрезы, вставленный и закрепленный в ее корпусе.

2. Баба – рабочая деталь машины ударного действия, совершающая полезную работу за счет энергии удара при направленном падении.

3. Предложение – сложившаяся в определенный период времени зависимость величин предложения на рынке определенного товара в течение определенного периода времени от уровней цен, по которым этот товар может быть продан.

4. Прибыль – превышение выручки от продаж товаров над общей суммой затрат на их изготовление и продажу.

Заданне 7. У якіх галінах навукі могуць выкарыстоўвацца прыведзеныя тэрміны і што яны абазначаюць?

Нажніцы, баба, атэстацыя, зорачка, штанга, чарвяк, зуб, стан, калена, сетка.

3.4. Лексіка-генетычныя і лексіка-граматычныя асаблівасці тэхнічнай / эканамічнай тэрміналогіі

Ключавыя словы і выразы на тэме: будова тэрмінаў (простыя, складаныя, састаўныя), спосабы ўтварэння тэрмінаў (лексіка-семантычны, суфіксальны, прэфіксальны, прэфіксальна-суфіксальны, бязафіксны, аснова- і словаскладанне, складана-суфіксальны, абрэвіяцыя); паходжанне тэрмінаў (уласныя, іншамоўныя, змешанага характару), прафесіяналізм, спецыфіка тэрмінаў і прафесіяналізмаў.

Кантрольныя пытанні

1. Якія тыпы тэрмінаў выдзяляюцца ў залежнасці ад будовы?
2. Тэрмінаў якой часціны мовы найбольш і чаму?
3. Якія граматычныя асаблівасці аднаслоўных тэрмінаў вы заўважылі?
4. Якая колькасць слоў і які кампанентны склад тэрмінаў-словазлучэнняў?
5. Чым вы растлумачыце абмежаванасць прыслоўяў у сістэме тэрміналогіі?

Літаратура на тэме

1. Антанюк, Л. А. Беларуская навуковая тэрміналогія: Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне / Л. А. Антанюк. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – 240 с.
2. Буракова, М. У. Беларуская мова. Тэхнічная тэрміналогія : вучэб. дапам. / М. У. Буракова. – Мінск : РІВШ, 2016. – 264 с.
3. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
4. Ляшчынская, В. А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : вучэб. дапам. / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ БДУ, 2001. – 256 с.
5. Руденко, Е. Н. Белорусский язык. Профессиональная лексика : учеб. пособие для студентов вузов / Е. Н. Руденко, А. А. Кожина, Е. Г. Задворная. – Мінск : Тетрасистемс, 2005. – 191 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Назавіце тып тэрмінаў паводле будовы.

Аналіз паветра, акустаэлектроніка, вогнезатрымліваючы, вага, тугаплаўкі матэрыял, пнеўмасістэма, выбуханебяспека, барабан, АПА.

Заданне 2. Назавіце спосабы ўтварэння тэрмінаў.

Фарадэй, паўраспад, сабачка, матор-рэдуктар, міні-ЭВМ, барабан, ват, газафікацыя, контркалібр, металакераміка, вольт-ампер, шліфоўка, замер, омметр, вільгацезабеспячэнне, ТКЗ, электрамагнітныя ваганні, Цэльсія шкала.

Заданне 3. Да прыведзеных слоў падбярыце антонімы. Складзіце з імі словазлучэнні.

Пазітыўны – ..., знешні – ..., трывалы – ..., увоз – ..., экспарт – ..., аб'яднанне – ..., цвёрды – ..., вадкі – ..., пераменны – ..., ускосны – ..., асноўны – ..., закрыты – ...

Заданне 4. Прачытайце тэрміны і іх дэфініцыі. Зрабіце пераклад на беларускую мову. Падкрэсліце тэрміны-назоўнікі, у якіх пры перакладзе назіраецца несупадзенне катэгорыі роду. Укажыце нумар сказаў, у якіх назіраецца несупадзенне пры перакладзе будовы сказаў.

1. Инновационные знания – уникальные знания, которые обеспечивают конкурентное преимущество в рассматриваемой деятельности.

2. Инженер по знаниям – специалист по искусственному интеллекту, проектирующий и создающий экспертную систему или другую информационную.

3. Интранет – внутренняя компьютерная сеть компании, которая обеспечивает обмен знаниями и информацией (корпоративный портал знаний).

4. Искусственный бизнес-интеллект – совокупность интеллектуальных информационных технологий анализа и представления данных, а также моделирования систем эволюционного моделирования) с целью применения их результатов для решения производственных, организационных и социально-экономических задач.

5. Личность – совокупность ценностно-смысловых, когнитивных, характерологических и психофизиологических свойств человека, определяющих особенности жизнедеятельности и поведения человека.

6. Цель – это желаемое состояние экономической системы, отражающее волю управляющего системой субъекта и имеющее строго определенный срок существования.

Заданне 5. Зрабіце пераклад на рускую мову. Вызначце асаблівасці перакладу. Складзіце складаназалежныя сказы з наступнымі словамі і словазлучэннямі.

ВАРЫЯНТ 1	ВАРЫЯНТ 2
безнаяўныя разлікі	абмежаванне
знешні гандаль	адтуліна

ВАРЫЯНТ 1	ВАРЫЯНТ 2
час перапынкаў	ахаладжальнік
дапаможны час	перапампоўка
другасная сыравіна	шчыльнасць
зямельны падатак	пераўтваральнік
якасць	прамежак
якасны выраб	прастора вектарная
выдаткі вытворчасці	трываласць вырабу
канкурэнтаздольнасць тавараў	пыл саляны
уласнасць	стандартная гума
рахунак	нафтавая свідравіна
безнаяўныя разлікі	тэрмін дзеяння
знешні гандаль	сутнасць

Заданне 6. Зрабіце пераклад на рускую мову. Вызначце асаблівасці перакладу. Складзіце сказы з наступнымі словазлучэннямі.

Паглынальная здольнасць; пранікальная здольнасць; дыёд выпрамляльны; вымяральны генератар; рухальны рэжым; вярчальны момант.

Заданне 7. Вызначце спосаб утварэння тэрмінаў розных галін навукі.

Фізічныя – кельвін, гукавы ціск, мікраметр, фазатрон, электрадынаміка.

Машынабудаўнічыя – арміроўка, закоўванне, выкручванне, дапайка.

Эканамічныя – цэнаўтварэнне, ліквіднасць, дэпазітар, дэцэнтралізацыя.

Заданне 8. Зрабіце пераклад на беларускую мову. Выпішыце тэрміны-назоўнікі: а) іншамоўнага паходжання; б) уласнага паходжання. Дайце характарыстыку (будова, паходжанне, спосаб утварэння) наступных тэрмінаў.

Планирование использования персонала. Планирование индивидуального рабочего времени каждого сотрудника (рабочая индивидуальная нагрузка). Это понятие включает в себя разработку планов рабочих смен, планов по применению временной и частично задействованной рабочей силы и вспомогательных сотрудников, организацию использования сотрудников при нестабильном рабочем цикле (например, при ежедневных, еженедельных и сезонных изменениях количества заказчиков в розничной торговле). В связи с этим

планированию использования персонала подчинены планирование отпусков, а также планирование предоставления сотрудников для участия в различных семинарах, образовательных программах, курсах повышения квалификации. Планирование использования персонала распространяется на рабочие места с постоянно изменяющимися условиями труда, а также применяется при составлении планов по совмещению должностей. Планирование развития персонала. Задачей планирования развития персонала является определение будущих требований, предъявляемых к рабочим местам, и планирование мероприятий, необходимых для профессионального развития сотрудников, развития профессиональных, социальных, когнитивных, и психологических навыков сотрудников. Основными элементами при этом являются, с одной стороны, знания и умения сотрудников, а с другой – будущие задачи и требования. Планирование карьеры также должно быть включено в планирование развития персонала. Это относится, прежде всего, к возможностям развития руководителей и специалистов. Такое планирование тесно связано с планированием дальнейшего образования, так как каждое дальнейшее продвижение по служебной лестнице инициируется и поддерживается соответствующими мероприятиями по дальнейшему образованию (В. В. Клейман).

Тэма 4. СТЫЛІСТЫКА І КУЛЬТУРА ПРАФЕСІЙНАГА МАЎЛЕННЯ

4.1. Класіфікацыя функцыянальных стыляў

Ключавыя словы і выразы на тэме: стыль, размоўны стыль, мастацкі стыль, публіцыстычны стыль, афіцыйна-справавы стыль, навуковы стыль, справавыя лісты, стылявыя рысы, моўныя сродкі, сферы выкарыстання.

Кантрольныя пытанні

1. Ад чаго залежыць выбар моўных сродкаў пры маўленні?
2. Як разумеецца паняцце «стыль». Што ляжыць у аснове класіфікацыі функцыянальных стыляў?
3. Назавіце віды справавых лістоў.
4. Якія моўныя сродкі характэрны ўсім функцыянальным стылям?
5. Якія моўныя сродкі характэрны толькі для пэўнага стылю?

Літаратура на тэме

1. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
2. Колесников, Н. П. Практическая стилистика и литературное редактирование : учеб. пособие / Н. П. Колесников. – М. : МарТ, 2003. – 192 с.
3. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.
4. Сцяцко, П. Культура мовы / П. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Прачытайце тэкст № 10 (гл. Дадатак 2), перакладзіце яго на беларускую мову. Да якога стылю ён адносіцца? Чаму?

Заданне 2. Разгледзьце ў табліцы розныя віды справавых лістоў. Запішыце свой прыклад справавога ліста.

<p>Лісты-просьбы выражаюць просьбу аб выкананні якога-небудзь дзеяння, атрымання дакументацыі ці матэрыяльных каштоўнасцей. Звычайна пачынаюцца словамі <i>прашу, просім</i></p>	<p>... <i>Прашу ўключыць у план інфармацыйных выданняў на 20... г. ... (назва)... аўтары... Аб'ём працы ... старонак. Рукапіс будзе прадстаўлены ў 20... г.</i> <i>Дадатак: Анатацыя ... на ... аркушах у ... экз.</i></p>
<p>Лісты-напаміны (напамінкі) напамінаюць пра выкананне пэўных дзеянняў і меры, якія будуць прыняты ў выпадку невыканання гэтых дзеянняў</p>	<p><i>Напамінаем Вам, што згодна з планам сумесных работ на ... Вы павінны закончыць работы не пазней за ... 20... г.</i> <i>Паўторна дасылаем Вам ... (звесткі, заяўку і г. д.) ... на ... Пераканаўча просім пацвердзіць факт іх атрымання як мага хутчэй</i></p>
<p>Лісты-пацвярджэнні пацвярджаюць атрыманне дакументаў і матэрыялаў, тэлеграм і тэлефонных паведамленняў</p>	<p><i>Пацвярджаем атрыманне запрошанай дакументацыі. Дзякуем за хуткае выкананне заказу.</i> <i>Мы атрымалі Ваша(у) ... (факс, пісьмо, тэлеграму) ..., у якім(ой) Вы паведамляеце, што</i> <i>Дзякуем Вам за своєчасовы адказ</i></p>
<p>Суправаджальныя лісты пішуцца пры адпраўцы пэўных дакументаў ці матэрыяльных каштоўнасцей. Складаюцца з дзвюх частак: 1) паведамленне пра матэрыял, які высылаецца; 2) звесткі, якія маюць удакладняльны характар</p>	<p><i>Накіроўваем копію пратакола нарады на пытанні ... і таксама...</i> <i>Просім гэтыя дакументы падпісаць і заверыць пячаткаю: адзін экзэмпляр накіраваць на наш адрас.</i> <i>Накіроўваем пратаколы выпрабаванняў ... Выпрабаванне показала наступныя вынікі: ...</i></p>
<p>Дагаворныя лісты пацвярджаюць факт адпраўкі пагадненняў</p>	<p><i>Накіроўваем ... экзэмпляры падпісанага намі пагаднення № ... аб пастаўцы Вам ...</i> <i>Просім ... і адзін экзэмпляр пагаднення № ... вярнуць нам.</i> <i>Накіроўваем падпісанае з нашага боку пагадненне № ... ад ... Даведка аб фінансаванні будзе выслана</i> <i>Гэтае пісьмо лічыцца неад'емнай часткай нашага пагаднення.</i> <i>Дадатак: Пагадненне № ... на ... ст. у ... экз.</i></p>

<p>Ліст-запыт(анне) складаецца звычайна з дзвюх частак:</p> <p>1) уводзіны, дзе выкладаецца сутнасць пытання; 2) заключэнне, дзе ставяцца тыя пытанні, на якія чакаюць адказу</p>	<p><i>Згодна з загадам № ... ад ..., у нашу ўстанову быў(ла) узяты(на) на працу ... За... да пачатку адзначанай працы... ён (яна) атрымала траўму ... Так як ... да атрымання названай траўмы ... нідзе не працаваў(ла) і ў нас таксама не меў (мела) ніякага заробку, просім растлумачыць:</i></p> <p><i>1. Ці мае ... права на атрыманне на нашым прадпрыемстве дапамогі з-за часовай непрацаздольнасці?</i></p> <p><i>2. Калі ў ... ёсць такое права, то з якога разліку неабходна налічыць дапамогу ... на лістку непрацаздольнасці?</i></p> <p><i>Дырэктар ...</i></p> <p><i>Старшыня прафкама ...</i></p>
<p>Гарантыйныя лісты маюць на мэце пацвердзіць пэўныя абяцанні ці ўмовы: адрасуюцца канкрэтнай асобе або цэламу прадпрыемству</p>	<p><i>Гарантуем, што пастаўленае па заказе № ... ад ... абсталяванне поўнасю адпавядае апісанню, тэхнічным умовам і спецыфікацыі заказу.</i></p> <p><i>Калі на працягу ... месяцаў з дня запуску ў эксплуатацыю і не больш за ... месяцы з дня адгрузкі абсталяванне стане дэфектным або па канструкцыі, або з-за недабраякаснага матэрыялу, мы абяцаем у самы сціслы тэрмін ліквідаваць усе недахопы за наш кошт або замяніць абсталяванне бясплатна...</i></p>
<p>Інфармацыйныя лісты выступаюць разнавіднасцю пісем-паведамленняў; яны інфармуюць установу ці канкрэтную асобу аб пэўнай сітуацыі (часта мэтай такіх лістоў з'яўляецца прапаганда дзейнасці пэўнай установы ці арганізацыі і пад. або рэклама пэўнай прадукцыі)</p>	<p><i>Навучальнай установай ... плануецца ў 20... г. правесці Міжнародную навуковую канферэнцыю на тэму ...</i></p> <p><i>На канферэнцыі мяркуецца разгледзець наступныя пытанні: ...</i></p> <p><i><Запрашаем Вас прыняць удзел у канферэнцыі і выступіць з дакладам (паведамленнем). Доклады будуць уключаны ў зборнік навуковых прац, выданне якога плануецца на 20... г.></i></p> <p><i>Звесткі пра ўдзел у канферэнцыі, а таксама тэму паведамлення просім даслаць да ... на адрас: ...</i></p>

<p>Цыркулярныя лісты – гэта звычайна дырэктыўныя распараджэнні, якія рассылаюцца падведамасным установам ці падначаленым службовым асобам (змяшчаюць інфармацыю аднаго і таго ж зместу)</p>	
<p>Лісты-паведамленні аб нечым (пра нешта) паведамляюць ці нешта сцвярджаюць. Звычайна яны пачынаюцца словамі <i>паведамляем Вам, даводзім да Вашага ведама</i> і пад.</p>	<p><i>У адказ на Ваш ліст ад ... паведамляем, што затрымка пры ... адбылася з прычыны ...</i> <i>Прымаем усе меры для найхутчэйшай дастаўкі ... і мяркуем, што здолеем выканаць гэта ў тэрмін да ... ;</i> <i>Паважаны ...!</i> <i>Паведамляем Вам, што пасяджэнне па справе ... адбудзецца ... 20... г. у ... гадзін у памяшканні ... па вул. ...</i></p>
<p>Камерцыйныя лісты маюць юрыдычную сілу, складаюцца ад імя юрыдычнай асобы пры заключэнні і выкананні пагаднення. Адрозніваюць тры віды камерцыйнай перапіскі: запыт – адказ на запыт; прапанова – адказ на прапанову; прэтэнзія – адказ на прэтэнзію. Лісты, у якіх змяшчаюцца адказы-адмаўленні на запыт ці прапанову, звычайна будуцца па схеме: 1) паўтарэнне запыту (просьбы); 2) прычыны, на аснове якіх запыт (просьба) не можа быць выкананы або прапанова не прымаецца; 3) канстатацыя адмаўлення ці непрыняцця прапановы</p>	<p>(Запыт) <i>Спасылаючыся на перагаворы з Вашым прадстаўніком у 20... г., просім даслаць нам камерцыйныя прапановы на ... з указаннем максімальнай колькасці пастаўкі па ўсіх тыпах, якія прапануюцца.</i> (Адказ на запыт) <i>Дзякуем за запыт ад ... на пастаўку ... (назва тавару)...</i> <i>Зараз мы разглядаем пытанне аб магчымасці прадастаўлення Вам прапаў на тавар, які Вас цікавіць.</i> <i>Аб нашым рашэнні паведамім у самы бліжэйшы час.</i> <i>З павагай ...</i> (Прапанова) <i>Мы можам прапанаваць Вам ...</i> <i>Колькасць ...</i> <i>Якасць ...</i> <i>Упакоўка ...</i> <i>Умовы пастаўкі ...</i> <i>Цана ...</i> <i>Тэрмін пастаўкі ...</i> <i>Умовы плацяжу ...</i> <i>З павагай ...</i></p>

4.2. Навуковы стыль і яго функцыянальна-камунікатыўная характарыстыка

Ключавыя словы і выразы на тэме: навуковы стыль, навука, тэхніка, вучэбны працэс, абстрактнасць, дакладнасць, аб'ектыўнасць, аргументаванасць.

Кантрольныя пытанні

1. Якія групы слоў складаюць лексіку навуковых тэкстаў?
2. Якія словы адносяцца да стылістычна нейтральных, агульнаўжывальных?
3. Якія словы адносяцца да агульнанавуковых?
4. Якая група лексікі вызначае адметнасць мовы навукі і тэхнікі?
5. Назавіце сінтаксічныя адметнасці навуковых тэкстаў.
6. Ці заўсёды агульнаўжывальныя словы стылістычна нейтральныя ў навуковых тэкстах?

Літаратура на тэме

1. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
2. Колесников, Н. П. Практическая стилистика и литературное редактирование : учеб. пособие / Н. П. Колесников. – М. : МарТ, 2003. – 192 с.
3. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.
4. Сцяцко, П. Культура мовы / П. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Разгледзьце табліцу з марфалагічнымі асаблівасцямі навуковага тэксту. Прывядзіце ўласныя прыклады.

МАРФАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ НАВУКОВАГА ТЭКСТУ	
Агульнанавуковыя словы	аналіз, гіпотэза, метад
Тэхнічныя / эканамічныя тэрміны	ціск, рухавік, рух, запальванне; асабістая ўласнасць, патанненне, падаткаабкладанне, мясцовая вытворчасць

Аддзяяслоўныя назоўнікі на -анне-, -янне-, -энне-, -енне-, -цыя, -ка	<i>прасейванне, выпраменьванне, ачыстка, аўтаматызацыя</i>
Абстрактныя паняцці	<i>цеплыня, рэчыва</i>
Рэчыўныя назоўнікі множнага ліку	<i>смолы, солі, нафты</i>
Назоўнікі, утвораныя ад уласных імянаў	<i>джоўль, ом</i>
Інфармацыйныя (класіфікацыйныя) прыметнікі	<i>пастаянны / пераменны ток</i>

Заданне 2. Зрабіце пераклад тэкстаў. Падкрэсліце марфалагічныя асаблівасці навуковага стылю ў перакладзеных варыянтах тэкстаў.

Тэкст № 1. Циркуляционная система предназначена для приготовления, очистки, регулировки и циркуляции раствора.

Функции надземного участка циркуляционной системы: приготовление раствора, регулировка его свойств, нагнетание в скважину и поддержание режима промывки скважины. Система нагнетания включает в себя приемную емкость, блок насосов, всасывающий и нагнетательный манифольды, вращающийся превентор (противовыбросное оборудование).

Функции подземного участка: подвод гидравлической энергии к долоту и транспортировка шлама на поверхность. Этот участок состоит из канала для нисходящего потока (полость колонны труб, двигатель, долото) и канала для восходящего потока бурового раствора, образуемого внешней поверхностью бурильной колонны и стволом скважины (или обсадной колонной).

Все элементы циркуляционной системы взаимосвязаны и взаимозависимы. Неполадки в любом звене технологической цепочки немедленно приводят к снижению эффективности промывки.

Тэкст № 2. Организационно-распорядительные методы основаны на организационных отношениях, существующих в любом обществе, социально-экономической системе. На их базе формируются организационные отношения, которые включают в себя отношения прав и ответственности, власти и компетентности. Анализ содержания управления организацией показал то, что вся система так или иначе пронизана организационно-распорядительной деятельностью. Организационно-административное воздействие включает в себя следующие компоненты: виды и типы воздействия; адресат; постановка задания и определение критерия его выполнения; установление ответственности; инструктаж подчиненных и т. д. В организации эти

методы служат средством прямого воздействия на процесс производства товаров и труд работников, что позволяет координировать выполнение ими отдельных функций, решение задач, создает благоприятные условия для существования и развития управляемой системы, оказывает целенаправленное воздействие на объект управления. К характерным особенностям прямого воздействия относится непосредственная связь руководителя и подчиненного. Прямые воздействия ведут к усилению пассивности подчиненных, а иногда и к скрытому неповиновению. Поэтому наиболее эффективны косвенные методы воздействия, которые осуществляются посредством постановки задачи и создания стимулирующих условий.

Заданне 3. Якія сінтаксічныя канструкцыі пераважаюць у тэкстах з задання 2? Ахарактарызуйце сінтаксіс дадзеных тэкстаў.

4.3. Паняцце «культура прафесійнага маўлення»

Ключавыя словы і выразы на тэме: культура прафесійнага маўлення, правільнасць, дакладнасць, лагічнасць, выразнасць, дарэчнасць, чысціня, багацце.

Кантрольныя пытанні

1. Што абазначае тэрмін «культура прафесійнага маўлення»?
2. Назавіце асноўныя кампаненты культуры прафесійнага маўлення. Раскрыйце іх значэнні.
3. Што такое правільнасць маўлення? Пералічыце асноўныя нормы правільнасці.
4. Улік нацыянальных традыцый у дзелавых зносінах.
5. Якія моўныя адзінкі парушаюць чысціню маўлення?

Літаратура на тэме

1. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
2. Казанцева, Г. В. Личные документы: требования к оформлению и образцы документов : учеб. пособие / Г. В. Казанцева. – 3-е изд. – М. : Флинта, 2010. – 40 с.
3. Колесников, Н. П. Практическая стилистика и литературное редактирование : учеб. пособие / Н. П. Колесников. – М. : MapT, 2003. – 192 с.
4. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Перакладзіце тэксты № 6, 26 (гл. Дадатак 2) на беларускую мову. Прааналізуйце правільнаць і дакладнасць тэкстаў.

Заданне 2. Вызначце асаблівасці маўленчага службовага этыкету. У чым заключаецца адрозненне паміж дзелавымі і службовымі зносінамі? Падрыхтуйце дыялог дзелавой бяседы, выкарыстоўваючы словы з лексічных тэрміналагічных мінімумаў (гл. Дадаткі 3, 4).

Заданне 3. Перакладзіце на беларускую мову спалучэнні слоў. Для якіх частак ліста выкарыстоўваюцца дадзеныя канструкцыі (у пачатку ліста, для сувязі элементаў ліста, у канцы ліста)?

Уважаемые господа, мы получили Ваше письмо от ...; Благодарим за письмо от ...; Ваше письмо с приложением (с указанием, просьбой о ...); В ответ на Ваше письмо от ...; В подтверждение нашего телефонного разговора сообщаем, что ...; Рады сообщить Вам, что ...; К сожалению, вынуждены напомнить Вам, что ...; Приносим извинения за некоторую задержку с ответом на Ваше письмо; Считаем необходимым отметить ...; Обращаем Ваше внимание на тот факт, что ...; Ввиду вышеизложенного ...; В случае неуплаты ...; Далее Вы пишете ...; Мы будем признательны за быстрый ответ; Мы хотели бы заверить Вас ...; Надеемся поддержать сотрудничество с Вами; Будем признательны за быстрое выполнение нашего заказа; Ждем приезда Ваших представителей для дальнейшего переговоров; Ожидаем Вашего согласия.

Заданне 4. Разгледзьце асноўныя этыкетныя формулы дзелавых зносін. Прывядзіце ўласныя прыклады.

1. Прадстаўленне.
2. Прывітанне.
3. Запрашэнні.
4. Выраз просьбы.
5. Выраз парады, рэкамендацыі, паведамлення.
6. Выраз адмовы ў выкананні просьбы.

4.4. Тэхніка і выразнасць маўлення

Ключавыя словы і выразы на тэме: майстэрства публічнага выступлення, ацэнка аўдыторыі, абстаноўка, мэта выступлення, вызначэнне тэмы, этапы падрыхтоўкі выступлення.

Кантрольныя пытанні

1. Што вы разумееце пад тэхнікай маўлення?
2. Назавіце асноўныя этапы падрыхтоўкі публічнага выступлення.
3. У чым праяўляецца дарэчнасць маўлення?
4. Якое маўленне можна назваць багатым і вобразным?
5. Пра што гаворыць наяўнасць у маўленні жарганізмаў, брыдкаслоўяў і слоў-паразітаў?

Літаратура на тэме

1. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
2. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.
3. Сцяцко, П. Культура мовы / П. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.
4. Сямешка, Л. І. Беларуская мова: уводзіны ў навуку аб мове, фанетыка, арфаэпія, графіка, арфаграфія : вучэб. дапам. / Л. І. Сямешка. – Мінск : Сучаснае слова, 1999. – 224 с.
5. Тамашэвіч, Т. І. Культура і тэхніка маўлення / Т. І. Тамашэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 137 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Пералічыце асноўныя патрабаванні да маналагічнага выступлення. Ад чаго залежыць поспех аратара? Ахарактарызуйце месца жэстаў у мове службовай асобы. Прывядзіце ўласныя прыклады.

Заданне 2. Назавіце моўныя асаблівасці дыскусіі. Як правільна задаваць пытанні? Прывядзіце прыклады моўных шаблонаў, якія выкарыстоўваюцца ў час пасяджэнняў.

Заданне 3. Прачытайце тэкст. Пракаментуйце сутнасць аратарскага майстэрства. Запішыце асноўныя патрабаванні да аратара.

Пытанні красамоўства ў працах Платона

Платон (428 або 427–348 або 347 гг. да н. э.) быў вучнем і паслядоўнікам Сакрата, гарачым прыхільнікам яго поглядаў. Пасля смерці Сакрата шмат падарожнічаў і вырашыў стварыць сваю школу ў садах Акадэма, славетную Акадэмію. Слухачы Акадэміі займаліся матэматыкай, дыялектыкай, вучэннем аб дзяржаве, этыкай,

гнасеалогіяй, якія і склалі аснову платонаўскай філасофіі. Платон імкнуўся сфармуляваць прынцыпы і правілы стварэння стабільнага грамадства. Сярод вучняў Платона быў і Арыстоцель. Захаваліся 23 дыялогі Платона, прамова «Апалогія Сакрата» і пісьмы.

Ідэалізм Платона праявіўся ў тым, што ён верыў у існаванне ідэі асобна ад з’явы. Быў перакананы, што зло – уласцівасць матэрыі. Прадметам любой дзейнасці чалавека павінна быць дабро. Платон выдзяляў тры катэгорыі дабра: Добро ў душы, выражанае ў дабрадзейнасці, Добро ў целе, выражанае ў сіметрыі форм, і Добро ў знешнім свеце, выражанае праз сацыяльны стан у грамадстве.

Вялікае значэнне Платон надаваў красамоўству, падкрэсліваў яго грамадскую сутнасць, разглядаў яго як сродак выхавання дабрадзейнасці і як сродак пазнання. Сапраўднае красамоўства, як лічыў Платон, заснавана на глыбокіх ведах і таму даступна толькі філосафу. Аратар павінен думаць толькі праўдзіва, таму – валодаць ведамі і ўмець пераконваць людзей.

У сваіх трактатах «Горгій», «Сафіст», «Тээтэт» Платон прадставіў сістэму ўяўленняў пра аратарскае майстэрства:

- красамоўства павінна быць дзелавітым, а не пустаслоўным;
- непадкупным, а значыць сумленным і па сваім характары высокамаральным;
- яно павінна не падаўляць людзей, а пераконваць іх, далучаючы да ведаў;
- аратар павінен гаварыць вольна, пра што ён жадае і што служыць ісціне;
- публічнае слова павінна быць накіравана на грамадскую дзейнасць.

Платон параўноўваў аратара з урачом, выхавальнікам і мудрацом. Урач паляпшае стан хворага лекамі, а аратар стан грамадства сваімі разважанямі.

Заданне 4. Падрыхтуйце вуснае наведанне па тэмах.

1. Майстэрства задаваць пытанні.
2. Прамоўца харызматычнага тыпу.
3. Майстэрства адказваць на пытанні.
4. Асноўныя якасці прамовы (культуралагічны аспект).
5. Невербальныя сродкі маўлення. Міміка і жэсты.
6. Матэрыял для прамовы ці спрэчкі.
7. Псіхалагічныя ўлоўкі ў прамове.
8. Рыторыка лідэра харызматычнага тыпу.

9. Прамова і доказы. Памылкі ў доказах.
10. Невербальныя сродкі кантактавання: псіхалогія зносін.
11. Прамова перад мікрафонам.
12. Тэрапія словам.
13. Асаблівасці рытарычнага кантактавання (на прыкладзе маўленчых сітуацый у сферы камп'ютарнай дзейнасці).
14. Псіхалагічныя прыёмы ў прамове.
15. Культура вядзення спрэчкі.
16. Знешні выгляд аратара (кінесіка).
17. Майстэрства кантакту з аўдыторыяй.
18. Імпровізацыя ў прамове.
19. Выбар тэмы.
20. Роля прадметнай нагляднасці ў публічным выступленні.
21. Як пераадолець адчуванне няўпэўненасці перад аўдыторыяй пры выступленні (паводле Д. Карнегі).
22. Аратарскае майстэрства – шлях да поспеху.
23. Прамова, дыскусія, спрэчка і ўменне слухаць.
24. Культура вядзення дыскусіі.
25. Маніпуляванне адрасатам у працэсе маўленчага кантактавання. Асаблівасці музычнага кантактавання (уплыў музыкі на аўдыторыю).
26. Аратарскае майстэрства Старажытнай Грэцыі.
27. Упэўненасць у сабе і самакантроль.
28. Параўнальны аналіз рытарычных ідэалаў.
29. Класіфікацыя невербальных сродкаў кантактавання.
30. Псіхалогія дзелавога кантакту.

Тэма 5. СІСТЭМА ЖАНРАЎ НАВУКОВАЙ ЛІТАРАТУРЫ

5.1. Спосабы кампрэсіі навуковага тэксту

Ключавыя словы і выразы на тэме: аналітыка-сінтэтычная перапрацоўка, кампрэсія, шляхі кампрэсіі, змяншэнне інфармацыі, захаванне інфармацыі, апушчэнне, сумяшчэнне, замена.

Кантрольныя пытанні

1. Што называецца кампрэсіяй навуковага тэксту?
2. Назавіце шляхі кампрэсіі.
3. Пералічыце прыёмы кампрэсіі.
4. Напісанне якіх навуковых прац патрабуе змяншэння інфармацыі?

Літаратура на тэме

1. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
2. Колесников, Н. П. Практическая стилистика и литературное редактирование : учеб. пособие / Н. П. Колесников. – М. : МарТ, 2003. – 192 с.
3. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.
4. Сцяцко, П. Культура мовы / П. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.
5. Тамашэвіч, Т. І. Культура і тэхніка маўлення / Т. І. Тамашэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 137 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. На аснове тэкстаў № 32–34 (гл. Дадатак 2) складзіце ўласныя тэксты, перабудаваўшы складаныя сказы ў простыя. Якімі прыёмамі кампрэсіі тэкстаў Вы карысталіся?

Заданне 2. Прачытайце тэксты № 4–7, 31 (гл. Дадатак 2). Знайдзіце сказы, якія нясуць галоўную інфармацыю, а якія другасную.

5.2. Рэферат і анатацыя – вынік кампрэсіі навуковага тэксту

Ключавыя словы і выразы на тэме: рэферат, анатацыя, кампрэсія, інфарматыўныя рэфераты, індикатыўныя рэфераты, схема.

Кантрольныя пытанні

1. Як падзяляюцца рэфераты ў залежнасці ад паўнаты выкладу інфармацыі?
2. Узнавіце схему інфарматыўнага рэферата. Узнавіце схему індикатыўнага рэферата.
3. Што вы разумееце пад анатацыяй?
4. Чым адрозніваецца анатацыя ад рэферата?

Літаратура на тэме

1. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
2. Колесников, Н. П. Практическая стилистика и литературное редактирование : учеб. пособие / Н. П. Колесников. – М. : МарТ, 2003. – 192 с.
3. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.
4. Сцяцко, П. Культура мовы / П. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Працягніце сказы.

Беларуская літаратурная мова – гэта Дзелавыя зносіны –
Дыялог – працэс двухбаковых зносін, пры якім

Заданне 2. Якім часткам анатацыі адпавядаюць наступныя лексічныя сродкі? Напішыце анатацыю на навуковы артыкул.

Артыкул прысвечаны; артыкул складаецца з; у артыкуле разглядаецца пытанне; аўтар адзначае; аўтар прыводзіць звесткі; у выніку робіцца вывад; артыкул мае навуковае значэнне; разлічаны на шырокае кола чытачоў.

5.3. Разнавіднасці рэфератаў (інфарматыўныя і індыкатыўныя)

Ключавыя словы і выразы на тэме: рэферат, анатацыя, рэзюмэ, кампрэсія, інфарматыўныя рэфераты, індыкатыўныя рэфераты, схема.

Кантрольныя пытанні

1. У чым заключаецца сутнасць і прызначэнне рэферата-рэзюмэ?
2. З якіх кампазіцыйных частак складаецца тэкст рэферата-канспекта?
3. Пералічыце асноўныя патрабаванні, якія прад'яўляюцца да складання рэфератаў?
4. Назавіце адрозненні рэферата ад анатацыі?

Літаратура на тэме

1. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
2. Колесников, Н. П. Практическая стилистика и литературное редактирование : учеб. пособие / Н. П. Колесников. – М. : МарТ, 2003. – 192 с.
3. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.
4. Тамашэвіч, Т. І. Культура і тэхніка маўлення / Т. І. Тамашэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 137 с.

Практычныя заданні

Заданне 1. Напішыце інфарматыўны рэферат на тэме.

1. Білінгвізм як аб'ектыўная рэальнасць у свеце.
2. Англа-французскі білінгвізм у сучаснай Канадзе.
3. Фінляндія – адна з двухмоўных краін свету.
4. Аляксандр Садоўскі – даследчык таямніцаў святла.
5. Казімір Семяновіч – вынаходнік шматступеневай ракеты.
6. Карл Шыльдар – «ракетны генерал».
7. Казімір Чаркоўскі – аўтар геніяльнага праекта падводнай лодкі.
8. А. Ампер – заснавальнік сучаснай электрадынамікі.
9. Нільс Бор і яго квантавыя пастулаты.
10. Адкрыццё радыёактыўнасці: Анры Бекерэль.
11. Чарльз Бэбідж – вынаходнік першага камп'ютара.
12. С. І. Вавілаў – знакаміты фізік-эксперыментатар.

13. К. Э. Цыялкоўскі – вынаходнік у галіне касманаўтыкі і ракетнай тэхнікі.
14. П. Л. Капіца – выдатны фізік і канструктор-наватар.
15. Як мы лічым. З гісторыі лікаў.
16. Кастусь Астрожкі – слаўты гетман Вялікага княства Літоўскага.
17. «Залаты век» у гісторыі беларускай дзяржавы.
18. Слаўтыя жанчыны Беларусі.
19. Таямніцы Мірскага замка.
20. Аркадзь Смоліч і яго «Геаграфія Беларусі».
21. Слуцкія паясы.
22. Маўленчы этыкет і культура зносін.
23. Развіццё і функцыянаванне беларускай літаратурнай мовы ў XX – пачатку XXI ст.
24. Заводы і прадпрыемствы г. Гомеля.
25. Станкабудаўніцтва на Беларусі.

ДАДАТКІ

Дадатак 1

Кантрольныя тэсты

Тэст на тэме

«Мова ў грамадстве: гісторыя і сучаснасць»

1. Беларуская мова адносіцца да моўнай групы:
 - а) германскай;
 - б) іранскай;
 - в) славянскай;
 - г) балтыйскай.

2. Беларуская, руская і ўкраінская мовы адносяцца да моўнай падгрупы:
 - а) паўднёvasлавянскай;
 - б) усходнеславянскай;
 - в) заходнеславянскай.

3. Якая мова ў Вялікім княстве Літоўскім выконвала функцыі дзяржаўнай мовы:
 - а) літоўская;
 - б) польская;
 - в) старабеларуская;
 - г) стараславянская.

4. Які перыяд у гісторыі беларускай культуры, літаратуры і мовы атрымаў назву «залаты век»:
 - а) XV–XVI стст.;
 - б) XVII–XVIII стст.;
 - в) XIX ст.;
 - г) XX ст.

5. Найвышэйшая апрацаваная, упарадкаваная і нармалізаваная форма нацыянальнай мовы – гэта:
 - а) дыялектная мова;
 - б) літаратурная мова;
 - в) народна-дыялектная мова.

6. Папераменнае карыстанне дзвюма мовамі – гэта:

- а) полілінгвізм;
- б) сінхранізм;
- в) паралелізм;
- г) білінгвізм.

7. Як называецца функцыя мовы стасункаў паміж людзьмі, якая выяўляе сацыяльны характар мовы:

- а) экспрэсіўная;
- б) камунікатыўная;
- в) эстэтычная (мастацкая);
- г) намінатыўная.

8. Правільны выбар слова і дарэчнасць яго прымянення ў агульнавядомым значэнні і агульнапрынятых спалучэннях:

- а) арфаграфічныя нормы;
- б) лексічныя нормы;
- в) стылістычныя;
- г) сінтаксічныя.

9. Славянскі златавуст, валадар слова – гэта ...:

- а) М. Гусоўскі;
- б) С. Будны;
- в) К. Тураўскі;
- г) В. Цяпінскі.

10. Значная колькасць пісьмовых помнікаў, створаных на Беларусі ў перыяд XI–XIII стст., напісана на:

- а) літоўскай;
- б) старабеларускай;
- в) беларускай;
- г) царкоўнаславянскай (стараславянскай).

Тэст на тэме

«Асаблівасці руска-беларускай моўнай інтэрферэнцыі»

1. Памылковае зблытванне розных элементаў моў, якія кантактуюць:

- а) інтэрпрэтацыя;
- б) інтэрферэнцыя;
- в) інфільтрацыя;
- г) інфляцыя.

2. Якія назоўнікі мужчынскага роду будуць мець у форме роднага склону канчаткі -у (-ю)?

- а) ціск;
- б) праграміст;
- в) газ;
- г) квадрат.

3. Якія назоўнікі жаночага роду будуць мець у форме давальнага склону чаргаванне літар (з, к, х // з, ц, с)?

- а) зямля;
- б) частка;
- в) сетка;
- г) вага.

4. Пры перакладзе на беларускую мову якія словы будуць мець прыстаўны в:

- а) уран;
- б) участок;
- в) опыт;
- г) ось.

5. Пры перакладзе на беларускую мову якія словы будуць пісацца з дз?

- а) дельта;
- б) дыск;
- в) дыяметр;
- г) дзействаваць.

6. Папераменнае карыстанне 4 мовамі на адной тэрыторыі:

- а) полілінгвізм;
- б) сінхранізм;
- в) паралелізм;
- г) білінгвізм.

7. Пры перакладзе на беларускую мову адбудзецца несупадзенне катэгорыі роду ў наступных назоўніках:

- а) цвят;
- б) прадукцыя;
- в) цана;
- г) становішча.

8. Пры перакладзе на беларускую мову якія словы не будуць мець формы адзіночнага ліку:

- а) соотношение;
- б) колебание;
- в) поведение;
- г) вовлечение.

9. Якія назоўнікі жаночага роду будуць мець у форме меснага склону чаргаванне літар (з, к, х // з, ц, с)?

- а) база;
- б) логіка;
- в) галіна;
- г) акустыка.

10. Якія з прапанаваных словазлучэнняў не будуць адпавядаць нормам беларускай мовы?

- а) за два кіламетры ад станцыі;
- б) дваццаць тры працэнта;
- в) пяць цэлых і чатыры дзясятая насельніцтва;
- г) тры лічбавых індывідуальнасцей.

Тэст на тэме

«Беларуская навуковая тэрміналогія і прафесійная лексіка»

1. Які від аднамоўнага слоўніка вызначае тэрміны з пэўных галін навукі і тэхнікі?

- а) гістарычны;
- б) этымалагічны;
- в) тэрміналагічны;
- г) марфемны;
- д) тлумачальны.

2. Пры перакладзе на беларускую мову тэрмін 'колебание' будзе?

- а) калюжына;
- б) хістанне;
- в) ваганне;
- г) вага;
- д) ваджэнне.

3. Што абазначае паняцце «наменклатурная назва (номен)»?

а) спецыяльнае слова ці спалучэнне слоў, што створана ці прынята для дакладнага выражэння спецыяльных паняццяў і абазначэння спецыяльных прадметаў;

б) словы і выразы, якія звязаны з вытворчай дзейнасцю людзей, аб'яднаных адной прафесіяй або родам заняткаў;

в) сукупнасць уласна назваў канкрэтных аб'ектаў навакольнай рэчаіснасці, якія ўжываюцца ў навуцы, тэхніцы і вытворчасці.

4. Назавіце сказы, якія пры перакладзе на беларускую мову змяняць будову (будуць складаназалежнымі):

а) Криптостойкостью называется характеристика шифра, определяющая его стойкость к дешифрованию без знания ключа (т. е. криптоанализу).

б) Технологический процесс получения деталей путем холодной штамповки содержит ряд операций: обрезка, вырубка, гибка, вытяжка с утолщением стенки и без, отбортовка, обжим, чистовая штамповка и др.

в) Червь – программа, распространяющаяся через сеть и не оставляющая своей копии на магнитном носителе.

5. Якая з прапанаваных груп тэрмінаў мае іншамоўнае паходжанне?

а) рэчыва, ваганне, ціск;

б) працэс, бюро, графіт;

в) дэфект, лязо, бяспека;

г) механізацыя, выпраменьванне, якасць.

6. Што абазначае паняцце «тэрмін»?

а) спецыяльнае слова ці спалучэнне слоў, што створана ці прынята для дакладнага выражэння спецыяльных паняццяў і абазначэння спецыяльных прадметаў;

б) словы і выразы, якія звязаны з вытворчай дзейнасцю людзей, аб'яднаных адной прафесіяй або родам заняткаў;

в) сукупнасць уласна назваў канкрэтных аб'ектаў навакольнай рэчаіснасці, якія ўжываюцца ў навуцы, тэхніцы і вытворчасці.

7. Якая з прапанаваных груп тэрмінаў мае ўласнае паходжанне?

а) рэчыва, дэфект, профіль;

б) абсталяванне, форма, фланец;

в) рухавік, выраб, трываласць;

г) вытворчасць, дэмантаж, флюс.

8. Якая з прапанаваных груп тэрмінаў будзе адпавядаць наступнай характарыстыцы: 1) састаўны тэрмін; 2) іншамоўнае паходжанне; 3) сінтаксічны спосаб утварэння?

- а) фрэза-піла, фасонная фрэза, дэфармацыя паверхні;
- б) матор-рэдуктар, момант інерцыі, апрацоўка матэрыялаў;
- в) мультыплікатар, люфт, запальванне;
- г) металічная канструкцыя, карозія металічных канструкцый, электратэхнічны тэксталіт.

9. Які з прапанаваных тэрмінаў з'яўляецца складаным?

- а) справаздача;
- б) канкурэнтаздольнасць прадукцыі;
- в) купля-продаж;
- г) аўтаматызаваная вытворчасць;
- д) омметр.

10. Што абазначае паняцце «тэрмін»?

а) спецыяльнае слова ці спалучэнне слоў, што створана ці прынята для дакладнага выражэння спецыяльных паняццяў і абазначэння спецыяльных прадметаў;

б) словы і выразы, якія звязаны з вытворчай дзейнасцю людзей, аб'яднаных адной прафесіяй або родам заняткаў;

в) сукупнасць уласна назваў канкрэтных аб'ектаў навакольнай рэчаіснасці, якія ўжываюцца ў навуцы, тэхніцы і вытворчасці.

Тэст на тэме

«Стылістыка і культура прафесійнага маўлення»

1. Назавіце сферы выкарыстання навуковага стылю:

- а) вучэбны працэс;
- б) палітыка-ідэалагічныя зносіны;
- в) афіцыйныя дакументы;
- г) навука і тэхніка.

2. Назавіце разнавіднасці навуковага стылю:

- а) газетна-публіцыстычны;
- б) навукова-тэхнічны;
- в) уласна навуковы;
- г) дыпламатычны.

3. Якія моўныя сродкі характэрны толькі для афіцыйна-справавога стылю?

- а) фразеалагізмы;
- б) агульнаўжывальная лексіка;
- в) грамадска-палітычная лексіка;
- г) канцылярскія штампы.

4. У навуковым маўленні з усіх тыпаў складаных сказаў пераважае:

- а) складаны бяззлучнікавы сказ;
- б) складаназлучаны сказ;
- в) складаназалежны сказ.

5. Словы якой часціны мовы не ўжываюцца ў навуковым маўленні?

- а) займеннік;
- б) выклічнік;
- в) прыметнік;
- г) дзеепрыметнік.

6. Назавіце разнавіднасці афіцыйна-справавога стылю:

- а) прамоўніцкі;
- б) драматургія;
- в) навукова-вучэбны;
- г) уласна заканадаўчы;
- д) уласна навуковы;
- е) дыпламатычны.

7. Назавіце сферы выкарыстання афіцыйна-справавога стылю:

- а) дыпламатычная сфера;
- б) палітыка-ідэалагічныя зносіны;
- в) канцылярская сфера;
- г) культурныя зносіны.

8. Якія моўныя сродкі характэрны толькі для навуковага стылю:

- а) канцылярскія штампы;
- б) тэрміны;
- в) ацэначная лексіка;
- г) вобразна-выяўленчыя сродкі;
- д) агульнаўжывальныя словы.

9. Навуковым тэкстам не ўласцівы наступныя моўныя сродкі:

- а) трэба адзначыць, неабходна размяжоўваць;
- б) на жаль, кажуць, здаецца;
- в) на думку, па-першае.

10. Які від справавых лістоў пішацца пры адпраўцы пэўных дакументаў ці матэрыяльных каштоўнасцей?

- а) суправаджальныя лісты;
- б) ліст-запыт;
- в) лісты-просьбы;
- г) лісты-пацвярджэнні.

Тэст на тэме

«Сістэма жанраў навуковай літаратуры»

1. Які з прыёмаў перапрацоўкі навуковай інфармацыі ажыццяўляе пропуск, выключэнне з тэксту элементаў (пабочныя словы, аднародныя члены сказа, паўторы)?

- а) сумяшчэнне;
- б) замяшчэнне;
- в) апушчэнне.

2. Кароткае, абагульняльнае напісанне (характарыстыка) тэксту кнігі, артыкула і інш.?

- а) рэферат;
- б) акт;
- в) рэзюмэ;
- г) анатацыя;
- д) ліст-пагадненне.

3. Які з прыёмаў перапрацоўкі навуковай інфармацыі заключаецца ў тым, што два або некалькі сказаў падобнай канструкцыі накладваюцца адзін на другі, і ў выніку гэтага накладання ўтвараецца скарачаны сказ з аднароднымі членамі, звязанымі злучнікамі:

- а) апушчэнне;
- б) замяшчэнне;
- в) сумяшчэнне.

4. Сціслы выклад зместу, сутнасці, асноўных палажэнняў, вывадаў артыкула, даклада, прамовы, паведамлення?

- а) тэзіс;
- б) рэзюмэ;
- в) курсавы праект;
- г) анатацыя;
- д) заява.

5. Аналітыка-сінтэтычная перапрацоўка навуковага тэксту – гэта:

- а) кампазіцыя;
- б) кампрэсія;
- в) каардынацыя;
- г) індыкацыя.

6. Якая з прапанаваных груп суадносіцца з навукова-тэхнічнай літаратурай:

- а) загады, дырэктывы, справавыя паперы;
- б) артыкулы, падручнікі, патэнты, тэхнічныя справаздачы;
- в) пастановы, указы, дагаворы.

7. Які з прапанаваных відаў рэфератаў змяшчае ў сабе асноўную інфармацыю рэферыруемай працы ў абагульненым выглядзе?

- а) індыкатыўны рэферат;
- б) інфарматыўны рэферат;
- в) рэферат-канспект.

8. Які з прыёмаў перапрацоўкі навуковай інфармацыі ажыццяўляе замену доўгіх элементаў тэксту больш кароткімі з захаваннем сэнсу змененых элементаў?

- а) апушчэнне;
- б) замяшчэнне;
- в) сумяшчэнне.

9. Да жанраў навуковага стылю можна аднесці:

- а) апавяданне;
- б) дыпломную работу;
- в) анатацыю;
- г) рэферат;
- д) пратакол.

10. Кампазіцыйна арганізаваны выклад зместу крыніцы інфармацыі (кнігі, артыкула, даследавання), а таксама даклад з такім выкладам?

- а) анатацыя;
- б) суправаджальныя лісты;
- в) рэзюмэ;
- г) тэзіс;
- д) рэферат.

Тэксты для перакладу***Тэкст № 1***

АВТОМАТИЧЕСКОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ – изменение управляемого производственного или любого другого процесса при помощи автоматики. Технологический процесс характеризуется параметрами, определяющими его протекание. Некоторые из них в ходе процесса должны поддерживаться постоянными, другие – изменяться. Эти задачи и решает автоматическое регулирование. Функции сравнения текущих и заданных параметров процесса, изменения протекания его выполняются не операторами, а устройствами автоматики: от приборов, характеризующих протекание производственного процесса (датчиков), сигналы поступают на устройства сравнения с заданными, и при отличии последних на исполнительные механизмы подается команда. Протекание производственного процесса изменяется исполнительными механизмами до тех пор, пока его параметры не станут равными заданным.

Тэкст № 2

АВТОМАТИЧЕСКОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАПРЯЖЕНИЯ – автоматическое поддержание напряжения в заданных пределах в определенной точке электрической системы. На генераторе оно осуществляется автоматической регулировкой возбуждения в узлах потребления энергии – трансформаторами с автоматическим регулированием коэффициента трансформации под нагрузкой, синхронными компенсаторами и синхронными двигателями с автоматическим регулированием возбуждения. Обеспечивает требуемое количество энергии (по электрическому напряжению), снижение потерь в сетях, увеличение пределов мощности, передаваемой по ЛЭП, повышение устойчивости параллельной работы генераторов и электрических систем.

Тэкст № 3

ЗАПАЗДЫВАНИЕ – интервал времени, на который запаздывает передача воздействия в элементах системы автоматического регулирования. Различают время запаздывания процесса, время запаздывания регулирования и передаточное.

Время запаздывания процесса характеризуется промежутком времени между мгновенным образованием возмущения и началом соответствующего ему изменения регулируемого параметра.

Время запаздывания регулирования определяется длительностью между моментом начала изменения регулируемого параметра (в месте установки чувствительного элемента) и началом срабатывания регулирующего органа системы.

Передаточное запаздывание характеризует промежуток времени между моментами начала срабатывания регулирующего органа и начала изменения регулируемого параметра в месте установки чувствительного элемента.

Тэкс^т № 4

ЗВЕНО, типовые звенья системы автоматики – элементы системы автоматического регулирования, которые по своим физическим свойствам не могут быть расчленены на более простые. Независимо от физической природы и устройства они имеют определенные динамические свойства.

У усилительного (безынерционного пропорционального, идеального, безъемкостного) звена выходная величина изменяется во времени по тому же закону, что и входная. Звено практически работает без запаздывания (электронная лампа, транзистор, рычажное устройство, редуктор, делитель напряжения, трансформатор и др.).

Апериодическое звено (однoемкостное, статическое, инерционное, релаксационное) при скачкообразном (мгновенном) изменении входной величины (входного сигнала) дает на выходе сигнал, величина которого стремится к установившемуся значению по закону экспоненты.

Тэкс^т № 5

ОХЛАЖДЕНИЕ ТРАНСФОРМАТОРОВ – отвод тепла в окружающую среду при работе трансформатора. Установлены следующие допустимые температуры: для обмоток – 105, для сердечника на поверхности – 110, для верхних слоев охлажденного масла – 95 °С (при температуре окружающего воздуха 35 °С). Силовые трансформаторы средней и большой мощности имеют масляное охлаждение, которое хорошо защищает обмотки от увлажнения и вредного воздействия кислорода воздуха. Сердечник с катушками находится в стальном баке, наполненном специальным минеральным маслом (трансформаторным). При мощности 20–30 кВА бак изготавливается гладким,

при большей – трубчатым (для увеличения поверхности охлаждения). Для подключения трансформатора на верхней крышке имеются проходные изоляторы. При мощности свыше 100 кВА и напряжении более 6000 В в бак устанавливается маслорасширитель, соединенный трубкой с основным баком. Уровень масла в маслорасширителе при нагревании повышается, при охлаждении – понижается. Емкость маслорасширителя рассчитывается из условий обеспечения полного заполнения бака при изменении температуры окружающей среды от минус 35 до плюс 35 °С. При мощности более 1000 кВА трансформаторы снабжаются выхлопной трубой, соединенной с баком и закрытой снаружи стеклянной мембраной. В случае аварии трансформатора газы, образующиеся при испарении масла, выдавливают мембрану, предохраняя бак от разрыва.

Тэкт № 6

ПОВЕРКА (мер и измерительных приборов) – совокупность действий, выполняемых для оценки погрешности мер и показаний измерительных приборов. Если поверяемые меры или измерительные приборы предназначены для учета поправок их показаниям, то поверкой определяются их погрешности; если без введения поправок – выясняется, не превышают ли их погрешности допустимой величины. Обычно при поверке производят также внешний осмотр меры или измерительного прибора, чтобы убедиться в отсутствии неисправностей, препятствующих их применению. При сличении выполняется прямое сравнение двух мер или двух измерительных приборов.

Калибровка мер – это поверка совокупности однозначных или одной многозначной меры на различных отметках шкалы, при которой погрешности отдельных мер или значений шкалы оценивают путем сравнения их между собой в различных сочетаниях. Градуировка мер или измерительных приборов заключается в нанесении отметок на шкалу меры или измерительного прибора или определении значения измеряемой величины, соответствующих уже нанесенным условным отметкам. При отсутствии шкалы под градуировкой понимают определение зависимости между измеряемой и другой, легко определяемой по показаниям средств измерений (величинами).

Тэкт № 7

ПОГРЕШНОСТЬ ИЗМЕРЕНИЯ – алгебраическая разность между полученными при измерении и истинными значениями измеря-

мой величины, вызванная несовершенством метода или средств измерения, непостоянством условий наблюдения, а также недостаточным опытом наблюдателя или особенностями его органов чувств. Она может быть выражена в единицах измеряемой величины (абсолютная) или в долях (процентах) от ее значения (относительная). Погрешности классифицируются на систематические и случайные, промахи и грубые ошибки. Систематическими называются погрешности, остающиеся постоянными или изменяющиеся по определенному закону. Они могут быть изучены и результат измерения уточнен путем внесения поправок, если числовое значение этих погрешностей определено) или путем применения таких способов измерения, которые дают возможность исключить влияние систематических погрешностей.

Тэкст № 8

ПОЛУПРОВОДНИКИ – вещества, обладающие промежуточной проводимостью между проводниками и диэлектриками. К ним относятся металлы: кремний, германий, селен, окислы металлов и др. Являются основой для построения широкого класса полупроводниковых приборов, составляющих основу современной радиоэлектроники. Удельное объемное электрическое сопротивление полупроводников – $10^{-5} \dots 10^7$ Ом · м. Для них характерна большая зависимость проводимости от температуры, электрического поля, освещенности, механического давления и других внешних факторов. В отличие от проводников они имеют не только электронную, но и дырочную проводимость. При температуре, близкой к абсолютному нулю, и отсутствии примесей все валентные электроны атома в кристалле германия взаимно связаны, свободных электронов нет и кристалл не обладает проводимостью. При повышении температуры или при облучении энергия части электронов увеличивается, что приводит к частичному нарушению ковалентных связей и появлению свободных электронов. Германий уже при комнатной температуре становится полупроводником. Под действием внешнего электрического поля свободные электроны перемещаются, обуславливая электронную проводимость. В момент образования свободного электрона в ковалентных связях возникает свободное (вакантное) место – электронная дырка.

Тэкст № 9

ПОЛУПРОВОДНИКОВЫЙ ДИОД – двухэлектродный ПП (на основе германия, кремния, селена и других полупроводников

и ПП соединений) прибор, действие которого основано на использовании свойств p -перехода.

Наиболее распространены следующие типы полупроводниковых диодов и вентиляей: германиевый и кремниевый (точечные, микроплоскостные и плоскостные), селеновые и медно-закисные вентиляи.

В точечном германиевом диоде запирающий слой (p -переход) образуется в процессе формовки диода при пропускании импульсов тока, под действием которых атомы индия диффундируют в кристалл германия, образуя в нем полусферическую область с дырочной проводимостью. Он состоит из стеклянного (или металлостеклянного) баллона диаметром около 3 и длиной 9 мм, в который впаяны два проводниковых вывода. На конце одного из них укреплен кристалл германия 1 с проводимостью, на конце другого – тонкая заостренная проволочка – игла 2 из индия. Наибольший прямой ток этого вентиля 16 мА, максимальное допустимое обратное напряжение – 50 В. Микроплоскостные диоды отличаются от точечных несколько большей поверхностью p -перехода.

Тэкт № 10

ПОЛЯРИЗАЦИЯ ДИЭЛЕКТРИКОВ – смещение электронных орбит под действием внешнего электрического поля. При внесении диэлектрика в электрическое поле орбиты электронов под действием силы поля смещаются в направлении, противоположном ему, вследствие чего ядра атомов оказываются уже не в центрах электронных орбит, а на некотором расстоянии от них. Поляризованные молекулы создают свое электрическое поле, противоположно направленное основному, в результате происходит его ослабление. Способность диэлектрика поляризоваться под действием поля оценивается диэлектрической проницаемостью, показывающей, во сколько раз ослабляется основное поле вследствие поляризации. У диэлектрика, расположенного в периодически изменяющемся электрическом поле, смещение также будет периодическим.

Тэкт № 11

ПРИНЦИП РАБОТЫ МАШИНЫ ПОСТОЯННОГО ТОКА. Пусть якорь, соединенный с электрической нагрузкой r , приводится во вращение первичным двигателем (например, тепловым). Тогда в обмотке якоря, которая вращается в магнитном поле, созданном током возбуждения, наводится ЭДС E и в сопротивлении r проходит ток. Элек-

ромагнитные силы F_r , действующие на провода с током, создают на валу машины тормозной момент, а первичный двигатель – вращающий момент M_v , встречный тормозному. Таким образом, машина работает в режиме генератора, превращая механическую энергию в электрическую. Электродвижущая сила генератора E больше напряжения U на величину падения напряжения в якоре.

Если вал машины отсоединить от первичного двигателя, а переключатель перенести в верхнее положение, то в обмотке якоря установится ток, направление которого противоположно рассмотренному ранее. Электромагнитные силы, созданные взаимодействием тока и магнитного поля, имеют также обратное направление и создают вращающий момент. Электрическая энергия, поступающая из сети, превращается в механическую.

Текст № 12

РАЗРЯД КОНДЕНСАТОРА – процесс, происходящий при замыкании заряженного конденсатора на сопротивление. При переводе ключа из положения в положение в начальный момент в цепи возникает ток и конденсатор начнет разряжаться, а напряжение на нем уменьшаться. По мере уменьшения напряжения U_c уменьшается и ток в цепи.

Через интервал времени напряжение на конденсаторе и ток в цепи уменьшаются примерно до 1 % первоначальной величины и процесс разряда конденсатора можно считать завершенным. Напряжение на конденсаторе уменьшается по закону показательной функции. Аналогично уменьшается и разрядный ток. Вся энергия, запасенная при разрядке конденсатора в электрическом поле, выделяется при разряде в виде тепла в сопротивлении R . Электрическое поле заряженного конденсатора, отсоединенного от источника питания и нагрузки, не может долго сохраняться неизменным, так как диэлектрик конденсатора и изоляция между его выводами обладают некоторой проводимостью. Разряд конденсатора, обусловленный несовершенством диэлектрика и изоляции, называется саморазрядом. Постоянная времени при этом не зависит от формы обкладок и расстояния между ними.

Текст № 13

РЕЛЕ (фр. *relais*, от *relayer* – сменить, заменить) – элемент автоматического устройства, который при воздействии на него внешних физических факторов скачкообразно изменяет свое состояние и принимает конечное число значений выходной величины. В автоматике

применяются разнообразные типы реле. Наиболее распространены электромагнитные. Реле состоит из катушки 1, полюсного наконечника 2, якоря 3 и контактной системы, управляющей внешней цепью. При прохождении тока по катушке якорь электромагнита притягивается к полюсному наконечнику, контакты 6 и 7 замыкаются, а 10 и 11 размыкаются. Подвижные контакты 7 и 10 установлены на рычаге 3 при помощи пластмассовых колодок 9 и пружин 8. Ток срабатывания регулируется натяжением возвратной пружины 12 (гайкой 5) и изменением воздушного зазора электромагнита (гайкой 4). Существуют три разновидности электромагнитных реле: нейтральные постоянного тока, нейтральные переменного тока и поляризованные.

Текст № 14

РЕОСТАТ – устройство, служащее для регулирования и ограничения тока или напряжения в электрической цепи. Основная часть его – проводящий элемент с переменным сопротивлением. Материалом сопротивлений служат константан, манганин, нихром, фехраль, стальная проволока и чугун. Реостаты имеют коммутирующие устройства для изменения величины сопротивления. При повороте рукоятки 2 на крышке 1 поворачивается вал 3 и щеточное приспособление 4. Выводы от секций 6 располагаются по окружности на изолирующей плите 5. Под коробкой 7 установлены выводные контакты реостата. Вся конструкция сопротивления для охлаждения помещается в бак в масле. Кроме металлических реостатов, получивших наиболее широкое распространение, существуют жидкостные (например, для пуска асинхронных двигателей с кольцами). Они представляют собой бак с электролитом (вода с 8...10%-ным содержанием соды), в который погружаются изолированные друг от друга металлические пластины. Создается плавное регулирование, величина сопротивления реостата пропорциональна расстоянию между пластинами и обратно пропорциональна той поверхности пластин, которая погружена в раствор.

Текст № 15

РОТОР – вращающаяся деталь машин переменного и постоянного тока, обычно расположенная внутри статора. Ротор асинхронного электродвигателя представляет собой цилиндр из тонких дисков электротехнической стали, электрически изолированных друг от друга. Он надежно укреплен на вал электродвигателя 4. В пазах короткозамкнутого ротора, расположенных на его поверхности, находятся

стержни короткозамкнутой обмотки, выполненной путем заливки в пазы жидкого алюминия с одновременной отливкой торцовых, замыкающих стержней, колец и лопастей 3 вентилятора. У фазного ротора в пазы уложена трехфазная обмотка, соединенная звездой (она аналогична обмотке статора). Начала обмоток присоединяют к трем контактными кольцам 2, расположенным на изолированной от вала электродвигателя изоляционной втулке. Кольца имеют контакт со щетками, от которых идут выводы во внешнюю цепь.

Текст № 16

САМОПИШУЩИЙ ПРИБОР – измерительный прибор (электрический, пневматический, гидравлический и др.), снабженный устройством для автоматической записи показаний.

СГЛАЖИВАЮЩИЙ ФИЛЬТР – электрическая цепь, позволяющая уменьшить пульсации напряжения, получаемые на выходе выпрямителя. Основной характеристикой фильтра является коэффициент сглаживания пульсаций S , представляющий собой отношение коэффициента пульсаций на входе фильтра $P_{вх}$ к коэффициенту пульсаций на выходе $P_{вых}$.

ТЕРМОПАРА – термоэлемент, применяемый в измерительных и преобразовательных устройствах. Принцип его действия основан на том, что нагревание или охлаждение контактов между проводниками или полупроводниками, отличающихся химическими или физическими свойствами, сопровождается возникновением термоэлектродвижущей силы (термоЭДС). Термопара состоит из двух металлов, сваренных на одном конце. Эта часть ее помещается в месте замера температуры. Два свободных конца подключаются к измерительной схеме (милливольтметру). Наиболее распространены термопары платино-платинородиевые (ПП), хромель-алюмелевые (ХА), хромель-копелевые (ХК), железоконстантовые (ЖК).

Текст № 17

СДВИГ ФАЗ – несовпадение по времени фаз двух периодически изменяющихся величин. При вращении якоря генератора, на котором укреплены два одинаковых витка, сдвинутых в пространстве, в них будут наводиться ЭДС одной частоты с одинаковыми амплитудами, так как витки вращаются с одинаковой угловой скоростью в одном и том же магнитном поле. Вследствие сдвига витков последние проходят под серединами полюсов в разное время и ЭДС достигают амплитудных значений неодновременно.

ФОТОРЕЗИСТОР, фотосопротивление – двухэлектродный полупроводниковый фотоэлемент, который изменяет свою электрическую проводимость в зависимости от интенсивности и спектрального состава падающих на него лучей. Он применяется как детектор излучений в системах автоматического регулирования, фототелеграфии и т. д. Поглощение лучистой энергии полупроводником, из которого состоит фоторезистор, вызывает ионизацию атомов и увеличение числа свободных носителей заряда электронов и дырок, что вызывает уменьшение его сопротивления.

Текст № 18

СЧЕТЧИК ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЭНЕРГИИ – электроизмерительный прибор для учета расхода электроэнергии переменного и постоянного токов за длительный промежуток времени. В одно- и трехфазных цепях переменного тока применяются индукционные счетчики постоянного тока – электродинамические и др. Электрический счетчик – суммирующий прибор, каждому обороту подвижной части которого соответствует определенное значение израсходованной энергии. Индукционный счетчик состоит из алюминиевого диска, укрепленного на оси двух электромагнитов (последовательного и параллельного), тормозного магнита *M* и счетного механизма, приводимого в движение от шестеренки *B*.

ТЕМНЫЙ РАЗРЯД – электрический разряд, сопровождаемый весьма слабым испусканием света и звука, представляющий начальную стадию самостоятельного разряда.

Текст № 19

ТИРАТРОН [от греч. *Thyra* – дверь, вход и (элек) трон] – ионный прибор тлеющего разряда (с холодным катодом) или несамостоятельного дугового разряда (с подогревным катодом), имеющий, кроме анода (*A*) и катода (*K*), один или несколько управляющих электродов (сеток). Наличие сетки *C* позволяет управлять анодным током. Для исключения возможности возникновения электрического разряда между анодом и катодом последний окружен металлическим экраном (*Э*), верхнее отверстие которого закрыто сеткой, имеющей форму диска с отверстиями. Если сетке сообщить отрицательный потенциал относительно катода, электрическое поле в пространстве между сеткой и катодом будет направлено противоположно основному полю тиратрона и движение электронов между анодом и катодом замедлится. Для каждого анодно-

го напряжения существует такое значение отрицательного потенциала сетки, при котором электроны движутся со скоростью, недостаточной для ионизации паров ртути или газа. Уменьшив потенциал сетки до некоторого критического значения, получим скорость движения электронов, достаточную для ионизации газа.

Текст № 20

ТРЕХФАЗНАЯ СИСТЕМА – система, состоящая из трех электрических цепей переменного тока одной частоты, ЭДС которых имеют разные начальные фазы. Получила широкое распространение, так как обеспечивает более экономичную передачу энергии по сравнению с однофазной системой. Позволяет создать простые по устройству и надежные в эксплуатации генераторы, двигатели и трансформаторы. Изобретение трехфазной системы и создание трехфазного генератора, электродвигателя и трансформатора принадлежит русскому инженеру М. О. Доливо-Добровольскому. Отдельные цепи трехфазной системы сокращенно называются фазами, а трехфазная система электрических цепей, соединенных друг с другом, – трехфазной цепью. Совокупность токов, напряжений или ЭДС, действующих в фазах трехфазной цепи, называется трехфазной системой токов, напряжений или ЭДС. Простейший генератор устроен подобно однофазному, но отличается от последнего тем, что на якоре расположены три одинаковые обмотки (фазы), начала и концы которых обозначаются соответственно буквами *A, B, C, X, Y, Z*. Оси обмоток сдвинуты в пространстве одна относительно другой на равные углы. Поэтому индуцированные в обмотках ЭДС одинаковыми амплитудами сдвинуты по фазе относительно друг друга на углы 120° , или на $1/3$ периода.

Текст № 21

УСИЛИТЕЛЬ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СИГНАЛОВ – устройство, предназначенное для усиления напряжения, тока или мощности электрических колебаний за счет энергии, питающей усилитель. Электронная лампа или транзистор в этом процессе играют роль управляющего элемента. Усилители электрических сигналов можно классифицировать по ряду признаков: диапазонам усиливаемых частот – усилители низкой частоты, высокой частоты постоянного тока; числу каскадов усиления – однокаскадные и многокаскадные; по роду усиливаемой величины – усилители напряжения, мощности, тока; типу применяемого управляющего элемента – электронные, транзисторные, параметрические.

В усилителях напряжения мощность выходных колебаний усиливается главным образом за счет усиления напряжения этих колебаний, мощность и ток – за счет усиления тока. Усилитель мощности является выходным или оконечным звеном в многокаскадных усилителях. По способу связи между каскадами различают три основных типа усилителей с гальванической, реостатно-емкостной и трансформаторной связью.

Текст № 22

УСТРОЙСТВО МАШИНЫ ПОСТОЯННОГО ТОКА. Машина состоит из стальной станины 1 и вращающегося якоря 2. На станине при помощи болтов укреплены полюсы 3, на которых помещается обмотка возбуждения 4. По виткам обмотки проходит ток возбуждения. $M_{дс}$ обмотки возбуждения создает магнитный поток, замыкающийся через полюсы. Последние собираются из стальных листов, заканчивающихся полюсными наконечниками, форма которых определяет распределение магнитной индукции в воздушном зазоре (между полюсами и якорем). Якорь машины представляет собой цилиндр, набранный из штампованных стальных листов, изолированных друг от друга и запрессованных на валу 2. В его пазы 3 укладываются провода обмотки якоря 4, соединяемые друг с другом по определенной схеме, последовательнопараллельное (смешанное) соединение. Обмотка якоря изолируется от пазов и крепится в них специальными клиньями или бандажами 6. На валу якоря помещается коллектор 5, к которому через щетки присоединяется внешняя цепь. Щетки в форме угольных или графитовых призм помещены в обоймы щеткодержателя.

Текст № 23

ФЕРРОМАГНЕТИКИ – материалы, обладающие большой магнитной проницаемостью. К ним относятся: сталь, железо, никель, кобальт, их сплавы и др. Магнитные свойства веществ зависят от магнитных свойств элементарных носителей магнетизма – движущихся внутри атомов электронов, а также от совместного действия их групп.

Электроны в атомах, двигаясь по орбитам вокруг ядра атома, образуют элементарные токи или магнитные диполи, которые характеризуются магнитным моментом. Величина его равна произведению элементарного тока и элементарной площадки, ограниченной элементарным контуром. Вектор направлен перпендикулярно к площадке S по правилу буравчика. Магнитный момент тела представляет собой

геометрическую сумму магнитных моментов всех диполей. Кроме орбитальных моментов, электроны, вращаясь вокруг своих осей, создают спиновые моменты, которые играют важную роль в намагничивании ферромагнетиков. В ферромагнетиках образуются отдельные самопроизвольные намагниченные области, спиновые моменты которых ориентируются параллельно.

Текст № 24

ФОТОДИОД – полупроводниковый диод, в котором используется зависимость его характеристики от освещенности. Он имеет два электрода, разделенные p - n -переходом. Фотодиод может работать как с внешним источником питания – фотопреобразовательный режим, так и без него – генераторный режим. При освещении фотодиода создаются дополнительные пары электрон-дырка, часть которых, перемещаясь, достигает p -перехода. Здесь под действием электрического поля p -перехода дырки переходят в p -область, а электроны остаются в n -области, так как они не могут преодолеть потенциального барьера. Происходит накопление дырок в p -области и электронов в n -области. При этом между электродами устанавливается некоторая разность потенциалов, представляющая собой фотоЭДС, которая может достигнуть 1 В. При подсоединении сопротивления нагрузки RH в цепи пойдет ток. В фотопреобразовательном режиме напряжение источника приложено в обратном направлении. Без освещения через фотодиод проходит темновой ток, при освещении возникают пары электрон-дырка. Последние доходят до p - n -перехода и под действием электрического поля переходят в p -область.

Текст № 25

ЧАСТОТНЫЕ ИСКАЖЕНИЯ – искажения формы электрического сигнала, обусловленные различным усилением слагающих напряжения различной частоты. Они оцениваются коэффициентом частотных искажений M , показывающим отношение коэффициента на средних частотах K_{cp} к коэффициенту усиления на данной частоте.

ЧАСТОТОМЕР – прибор для измерений частоты колебаний, главным образом электрических. Относится к классу приборов с непосредственным отсчетом. Частотомер работает по принципу подсчета числа периодов измеряемого колебания, укладывающихся в один период колебания высокостабильного по частоте эталонного генератора, либо сравнения с известной частотой эталонных резонаторов

или генераторов. Ферродинамические, электромагнитные и выпрямительные частотомеры выпускаются щитовые и переносные, показывающие и самопишущие на частоты 1–500 Гц; электродинамические и камертонные в виде переносных показывающих приборов – на частоты до 3 МГц; электронные цифровые – на частоты до 10 Гц. Вибрационные частотомеры применяют редко.

Текст № 26

Термин «менеджмент» является аналогом термина «управление», однако не в полной мере. Так как термин «управление» шире, поскольку применяется к разным видам человеческой деятельности (например, управление транспортными средствами), к разным средам деятельности (управление в живой и неживой природе, управление государством), к разным органам управления (подразделениям в государственных и общественных организациях, а также на предприятиях и в объединениях).

Методология исследования менеджмента подразумевает под собой исследование методов управления, а в свою очередь метод управления – это совокупность приемов и способов воздействия на управляемый объект для достижения поставленных организацией целей.

Слово «метод» греческого происхождения (*methodos*), что в переводе означает способ достижения какой-либо цели. Посредством методов управления реализуется основное содержание управленческой деятельности.

Характеризуя методы управления, необходимо раскрыть их направленность, содержание и организационную форму. Направленность методов управления ориентирована на систему (объект) управления (фирма, отдел, подразделение, компания и т. д.).

Содержание – это специфика приемов и способов воздействия.

Организационная форма – воздействие на конкретно сложившуюся ситуацию, которое может быть прямое (непосредственное) или косвенное (постановка задачи и создание стимулирующих условий) воздействие.

В практике управления одновременно применяют различные методы и их сочетания, но в то же время в научной литературе не существует единого толкования содержания, объекта воздействия и классификации методов управления.

Методы управления – это система способов воздействия субъекта управления на объект для достижения определенного результата.

Существует несколько подходов к классификации методов управления, в числе которых можно выделить классификацию по содержанию воздействия: экономические; организационные; социально-психологические.

Основой данной классификации являются побудительные мотивы отдельных работников к труду, их потребности и интересы, определяющие поведение людей.

Текст № 27

Экономические методы основаны на социально-экономических законах и закономерностях развития объективного мира, природы, общества и мышления. Они опираются на систему экономических интересов личности, коллектива и общества. Экономические методы управления – это система экономических стимулов и рычагов, влияющих на производство не прямо, а косвенно, организующих деятельность предприятия и его работников в нужном для общества направлении. Применение экономических методов управления необходимо для сознательного использования всей системы экономических законов и категорий общественного развития. Центральной проблемой коллективной организации труда является овладение экономическими методами управления, которые применительно к управлению организацией представляют собой совокупность экономических рычагов, с помощью которых достигается эффект, удовлетворяющий требования коллектива в целом и личности в частности. Для обеспечения эффективности экономических методов необходимо как минимум обеспечить «отзывчивость» организации на экономические рычаги. Следовательно, экономические методы способствуют выявлению новых возможностей, резервов, что особенно важно в переходный период, когда изменяется система материального стимулирования, основанная на учете экономических интересов. Центральное место в системе методов управления занимают организационно-распорядительные методы.

Организационно-распорядительные методы, включающие приемы и способы воздействия субъекта управления на объект, основанные на силе и авторитете власти, указов, законов, постановлений, приказов, распоряжений, инструкций и т. д. Они устанавливают обязанности, права, ответственность каждого руководителя и подчиненного (исполнителя), звена и уровня управления, а также призваны обеспечивать персональную ответственность работников аппарата управления за исполнение воли вышестоящих органов. Организа-

онно-распорядительные методы базируются на правах и ответственности людей на всех уровнях хозяйствования и управления, предполагающих использование руководителем власти, ответственности подчиненных и создание системы организационных отношений.

Текст № 28

Организационно-распорядительные методы основаны на организационных отношениях, существующих в любом обществе, социально-экономической системе. На их базе формируются организационные отношения, которые включают в себя отношения прав и ответственности, власти и компетентности. Анализ содержания управления организацией показал то, что вся система так или иначе пронизана организационно-распорядительной деятельностью.

Организационно-административное воздействие включает в себя следующие компоненты: виды и типы воздействия; адресат; постановка задания и определение критерия его выполнения; установление ответственности; инструктаж подчиненных и т. д. В организации эти методы служат средством прямого воздействия на процесс производства товаров и труд работников, что позволяет координировать выполнение ими отдельных функций, решение задач, создает благоприятные условия для существования и развития управляемой системы, оказывает целенаправленное воздействие на объект управления. К характерным особенностям прямого воздействия относится непосредственная связь руководителя и подчиненного. Прямые воздействия ведут к усилению пассивности подчиненных, а иногда и к скрытому неповиновению. Поэтому наиболее эффективны косвенные методы воздействия, которые осуществляются посредством постановки задачи и создания стимулирующих условий.

Социально-психологические методы построены на формировании и развитии общественного мнения относительно таких общественно и индивидуально значимых нравственных ценностей, как добро и зло, суть жизни, нравственные начала в обществе, отношение к личности и т. д. Они представляют собой совокупность специфических способов воздействия на личные отношения и связи, возникающие в трудовом коллективе, а также на социальные процессы, протекающие в них. Выделение данных методов управления является достаточно условным, так как все их многообразие охватить практически невозможно. Поэтому нами были выделены лишь основные, необходимые для понимания сущности управления.

Текст № 29

Переход к рыночной экономике, рост конкурентной борьбы выдвинули на первый план в качестве ключевого фактора успеха человеческий фактор. Основная цель предприятий, функционирующих в рыночной среде, – удовлетворение потребностей потребителей. Но сегодня потребитель рассматривается в двух аспектах:

– внешний потребитель, для которого производится продукция и услуги. Его удовлетворенность связана с теми выгодами, которые он получает в процессе приобретения и потребления продукции;

– внутренний потребитель – это персонал организации, который также ищет выгоды от потребления «продукции», но в качестве продукции выступает процесс и результат труда. В соответствии с тем, как организован его труд и каков уровень достижения цели, зависит степень удовлетворенности персонала (внутреннего потребителя).

Проблемы первого направления рассматриваются в маркетинге. Наша задача – рассмотреть роль социально-психологических методов управления в решении проблемы удовлетворенности персонала (внутреннего потребителя). Напомним, что в соответствии с теорией Портера–Лоулера именно результативный труд (достижение поставленной цели) приводит к удовлетворенности трудом.

Цель социально-психологических методов управления – познание и использование законов психической деятельности людей для оптимизации психологических явлений и процессов в интересах общества и личности. В этом состоит единство, тесная связь и взаимобусловленность социальных и психологических методов управления. Однако между ними существует и различие: при помощи социальных методов осуществляется управление отношениями в группах и между группами; при помощи психологических – управление поведением индивида и межличностными отношениями в группе.

Цель социологических методов – управление формированием и развитием коллектива, создание в коллективе положительного социально-психологического климата, оптимальной сплоченности, достижения общей цели путем обеспечения единства интересов, развития инициативы и т. п. В основе социологических методов лежат потребности, интересы, мотивы, цели и т. п.

Выбор методов во многом определяется компетентностью руководителя, организаторскими способностями, знаниями в области социальной психологии.

Познание социально-психологических и индивидуальных особенностей исполнителей дает руководителю возможность сформиро-

вать и принять оптимальный стиль управления и тем самым обеспечить повышение эффективности деятельности предприятия за счет улучшения социально-психологического климата и повышения степени удовлетворенности трудом.

Тэкст № 30

Маркетинг разрешений

Суть его заключается в снижении чувства обеспокоенности потребителей, предотвращении у них возникновения отрицательного отношения к компании, которая, ориентируясь в первую очередь на CRM-технологии, создает и активно использует клиентскую базу. У клиента вызывает беспокойство вторжение в его частную жизнь, возможность использования информации о нем в неприемлемом для него направлении. В рамках данного вида маркетинга стараются развеять это чувство обеспокоенности. У потребителя спрашивают разрешение на получение и использование касающейся его информации. Но это следует рассматривать как соблюдение определенных норм этики, на чем основан этический маркетинг.

Следуя подходу к созданию «новых» видов маркетинга на основе уделения большего внимания какому-то методу продвижения, давайте введем, например, купонный маркетинг, маркетинг пакетной продажи, маркетинг ценовой скидки, «маркетинг крышки бутылки», имея в виду популярный метод стимулирования продаж прохладительных напитков. Исходя из принципа ведения новых маркетинговых технологий, почему не ввести в употребление термин «CRM-маркетинг» и т. п.?

Если каждому инструменту маркетинга придавать статус особого вида маркетинга, то их число можно множить до бесконечности. Очевидно, что различие видов маркетинга не должно определяться только особенностями применения его какого-то одного инструмента, а носить, как отмечалось выше, более глубокий, комплексный характер. Особенно важно придерживаться строгих определений в учебной и научной литературе.

Тэкст № 31

Мерчендайзинг

Мерчендайзинг – направление в маркетинговых коммуникациях, способствующее стимулированию розничных продаж через привлечение внимания конечных покупателей к определенным маркам

или группам товаров в местах продаж без активного участия специального персонала. Это способ создания оптимальных условий для контакта потребителя с продвигаемым товаром, с помощью визуального или иного способа привлечения внимания к товару с целью вызвать у потребителя желание купить этот товар.

Понятие мерчендайзинга неприменимо, если речь идет о продажах вообще – например продажах услуг, оптовых продажах, розничных продажах через Интернет-магазин. Мерчендайзинг всегда ориентирован на определенный результат: стимулирование желания конечного потребителя выбрать и купить продвигаемый товар.

Необходимость мерчендайзинга была доказана после того, как выяснилось, что $\frac{2}{3}$ всех решений о покупке потребители принимают, стоя перед прилавком. Даже, если покупка определенного вида товара запланирована предварительно, 7 из 10 покупателей принимают решение о выборе в пользу той или иной торговой марки непосредственно в торговом зале. То есть у 9 из 10 потребителей, пришедших в магазин, нет окончательно сформированного решения, какую именно марку продукта они предпочтут. Таким образом, если сфокусировать внимание покупателя на той или иной марке или виде товара, можно увеличить их продажу. Хороший мерчендайзинг помогает продать ваши товары, так как он вызывает желание сделать покупку.

Результатом мерчендайзинга является стимулирование желания потребителей выбрать и купить продвигаемый товар. Как показывает опыт, мерчендайзинг необходим не только розничному торговцу, но и остальным участникам канала распределения: производителям товаров, дистрибьюторам и покупателям. Однако существует заметная разница в целях мерчендайзинга производителя и розничного торговца. Цель мерчендайзинга производителя – стимулировать желание потребителей выбрать конкретный товар, торговую марку. Торговец же заинтересован в увеличении общей прибыли и формировании лояльности покупателей; ему важно, чтобы все товары в магазине смотрелись достойно. Поэтому зачастую между торговцем и производителем товаров возникают трения.

Текст № 32

Торговое оборудование

Торговое оборудование выступает важнейшим элементом рекламного оформления. Поэтому при его размещении необходимо

добиваться сочетания практической, функциональной и эстетической сторон.

Торговое оборудование выполняет функцию не только рационального размещения, но и привлечения внимания покупателей путем умелой выкладки товаров. Однако не следует загромождать весь торговый зал оборудованием, так как рекламный показ буквально всех товаров неэффективен. Показ товаров должен быть выдержан в едином стиле. Чаще всего это – «модерн» (современные витрины, стекло, металл) или «купеческий стиль» – с использованием дерева и других материалов «под старину».

Существуют многофункциональные способы размещения информации, например на фирменном торговом оборудовании (холодильнике, стойках, на рамках зеркал, упаковочных пакетах, на предметах интерьера – например, большая надпись на диване в магазине обуви, на ковриках, ложках для примерки обувного ассортимента и др.).

Текст № 33

Упаковка

Упаковка помимо основной функции служит местом расположения маркетингового коммуникационного обращения. Поэтому разработкой упаковки товара занимаются как технологи и дизайнеры, так и специалисты по планированию маркетинговых коммуникаций. Поскольку именно маркетинговое обращение на упаковке посетитель магазина видит перед собой в момент принятия решения о покупке, оно играет исключительно важную роль в процессе убеждения потребителей.

Упаковка иногда демонстрируется на плакатах, календарях, щитах и вывесках. Совместная реклама товара и упаковки – эффективный элемент брендинга, средство увеличения сбыта, координации рекламной деятельности производителей и сбытовиков.

Цвет упаковки имеет большое значение. Рекламодатели играют на цветовых пристрастиях жителей отдельных регионов.

Фотографическое изображение товара на упаковке предпочтительнее рисованного. Цвет упаковки должен гармонировать с цветовым оформлением торгового зала, а в некоторых случаях контрастировать с ним. Уже известны неудачные сочетания – например, бежевый зал, желтая и золотая упаковка оказывают утомляющее воздействие на покупателя.

Тэкст № 34

Сэмплинги

Под сэмплингами обычно подразумевают дегустации, консультации, презентации и другие виды промоушн-акций на местах продаж. Сэмплинги хорошо работают при выводе на рынок нового продукта, проведении розыгрыша призов и в других случаях, когда присутствует какой-либо информационный повод, сам по себе актуальный для покупателя.

Преимущество сэмплингов в их активном взаимодействии с покупателем. Кроме того, если промоутер квалифицирован и хорошо понимает задачу, он действует избирательно, направляя основные усилия на целевую группу.

Недостаток сэмплингов – в продолжении его преимуществ. Слишком активный прессинг на покупателя может оттолкнуть его не только от участия в акции, но и от покупки в дальнейшем.

Таким образом, эффективность проведения сэмплингов в очень большой степени зависит от умения промоутера работать с людьми, одновременно оставаясь в рамках поставленной задачи. Немаловажную роль играет также внешний вид промоутера – речь не идет о том, что каждая девушка должна быть фотомоделью – гораздо важнее подтянутость и опрятность. Фирменная одежда промоутеров воспринимается издалека и потому несет важную функцию привлечения внимания – здесь не подойдут простые футболки с логотипом торговой марки. Одежда должна быть яркой и стильной.

Оформляя рабочее место промоутера, нельзя забывать, что оно фактически является представительским островком компании-поставщика в глазах конечного потребителя и поэтому должно соответствовать имиджу торговой марки. Кроме того, профессионально оформленная стойка (дисплей) во время проведения акции работает как визуальная реклама.

Тэкст № 35

Звуковая реклама

Звуковая реклама (радиореклама) в универсамах и раньше время от времени использовалась в качестве вспомогательного средства при проведении акций продвижения. Однако до недавнего времени ее размещение было сопряжено с большими техническими и организационными сложностями, так как отсутствовала технология, а гаран-

тия выхода основывалась на договоренностях (как правило, неформальных) с администрацией каждой торговой точки в отдельности.

Развитие радиорекламы в универсамах стало благодаря появлению специализированной компьютерной технологии, которая обеспечивает трансляцию звуковых сообщений в автоматическом режиме. Звуковая реклама представляет наиболее вариативное и потому многофункциональное средство продвижения на местах продаж. Изменяя форму подачи, частоту и продолжительность трансляции, звуковые сообщения можно эффективно использовать как для информирования покупателей о проведении различных акций – сэмплингов, снижения цен, розыгрышей призов и т. п. (информационная составляющая), – так и для расширения «эффекта присутствия» торговой марки в коммуникационном пространстве магазина (имиджевая составляющая).

Звуковая реклама обращена к слуху покупателя, который у него в основном свободен, в отличие от зрительного восприятия, сконцентрированного на поиске товара. Поэтому априори на местах продаж звуковые рекламные сообщения эффективней достигают покупателя, чем визуальные.

К недостаткам звуковой рекламы относится «моментальность» ее действия, которую можно компенсировать частотой трансляции сообщений.

**РУСКА-БЕЛАРУСКІ ЛЕКСІЧНЫ МІНІМУМ
ТЭХНІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ**

1. Безопасность – бяспека
2. Вес – вага
3. Вероятность – імавернасць
4. Внедрение – укараненне
5. Возобновление – аднаўленне
6. Газообразный – газападобны
7. Давление – ціск
8. Двигатель – рухавік
9. Движение – рух
10. Жидкость – вадкасць
11. Зажигание – запальванне
12. Избыток – лішак
13. Изгиб – выгіб, выгін
14. Изделие – выраб
15. Излучение – выпраменьванне
16. Изображение (графическое) – відарыс (графічны)
17. Изобретение – вынаходства
18. Испытание – выпрабаванне
19. Исследование – даследаванне
20. Источник питания – крыніца сілкавання
21. Касание – дотык
22. Качество – якасць
23. Колебание – ваганне
24. Лезвие – лязо
25. Месторождение (нефти) – радовішча (нафты)
26. Мощность – магутнасць
27. Накопитель – накапляльнік
28. Наличие – наяўнасць
29. Наложение – накладанне
30. Напряжение – напруга, напружанне
31. Насос – помпа
32. Оборудование – абсталяванне
33. Обратимость – абарачальнасць
34. Обслуживание – абслугоўванне

35. Ограничение – абмежаванне
36. Отверстие – адтуліна
37. Охладитель – ахаладжальнік
38. Перекачка – перапампоўка
39. Плотность – шчыльнасць
40. Преобразователь – пераўтваральнік
41. Производство – вытворчасць
42. Промежуток – прамежак
43. Пространство – прастора
44. Прочность – трываласць
45. Пыль – пыл
46. Резина – гума
47. Скважина – свідравіна
48. Срок – тэрмін
49. Сущность – сутнасць
50. Съём – здыманне

**РУСКА-БЕЛАРУСКІ ЛЕКСІЧНЫ МІНІМУМ
ЭКАНАМІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ**

1. Деятельность – дзейнасць
2. Безналичные расчеты – безнаяўныя разлікі
3. Безубыточность – бясстратнасць
4. Благосостояние – дабрабыт
5. Вкладчик – укладальнік
6. Внедрение – укараненне
7. Деловые бумаги – справавыя паперы
8. Делопроизводство – справаводства
9. Жалоба – скарга
10. Заём – пазыка
11. Затраты – выдаткі
12. Избыток – лішак
13. Исчисление – вылічэнне
14. Личная собственность – асабістая ўласнасць
15. Удешевление – патанненне
16. Местное производство – мясцовая вытворчасць
17. Налогообложение – падаткаабкладанне
18. Наследство – спадчына
19. Нужда – патрэба
20. Оборудование – абсталяванне
21. Отрасль – галіна
22. Отчёт – справаздача
23. Отчисления – адлічэнні
24. Предприниматель – прадпрымальнік
25. Прибыль – прыбытак
26. Себестоимость – сабекошт
27. Смета – каштарыс
28. Снабжение – забеспячэнне
29. Согласованность – узгодненасць
30. Сокрытие – утойванне
31. Средства – сродкі
32. Срок – тэрмін
33. Ссуда – пазыка
34. Стоимостная база цен – вартасная база цэнаў

35. Счёт – рахунак
36. Сырьё – сыравіна
37. Торговля – гандаль
38. Требование – патрабаванне
39. Убыток – страта
40. Управление по сбыту – упраўленне па збыце
41. Управленческая деятельность – кіраўніцкая дзейнасць
42. Упразднение должности – скасаванне (ліквідаванне) пасады
43. Условия поставки – умовы пастаўкі
44. Участник – удзельнік
45. Учредитель – заснавальнік
46. Хозяйство – гаспадарка
47. Хранение – захаванне
48. Целевой – мэтавы
49. Ценные бумаги – каштоўныя паперы
50. Чрезвычайное положение – надзвычайнае становішча

ЗАЛКОВЫЯ ПЫТАННІ

1. Гістарычныя этапы развіцця і фарміравання беларускай мовы.
2. Мова і яе функцыі.
3. Культура прафесійнага маўлення.
4. Паняцце білінгвізму. Моўная інтэрферэнцыя.
5. Паняцце літаратурнай нормы. Фанетычныя, арфаэпічныя, словаўтваральныя нормы.
6. Марфалагічныя і сінтаксічныя нормы беларускай літаратурнай мовы.
7. Лексіка і тэрміналогія. Месца тэрміналогіі ў лексічнай сістэме беларускай мовы.
8. Віды рэфератаў і асаблівасці іх напісання.
9. Асаблівасці скланення назоўнікаў у беларускай мове.
10. Асаблівасці скланення лічэбнікаў у беларускай мове.
11. Функцыянальныя стылі беларускай мовы (агульная характарыстыка).
12. Навуковы стыль і яго разнавіднасці.
13. Марфалагічныя адметнасці навуковага стылю.
14. Асаблівасці сінтаксісу навуковага стылю.
15. Вынік кампрэсіі навуковых тэкстаў.
16. Рэферат і анатацыя – вынік кампрэсіі навуковага тэксту.
17. Афіцыйна-справавы стыль і яго асаблівасці.
18. Мова і кампазіцыя справавых лістоў.
19. З гісторыі развіцця і фарміравання беларускай навуковай тэрміналогіі.
20. Асноўныя паняцці тэрміналогіі: «тэрмін», «прафесіяналізм», «наменклатура».
21. Спецыфіка тэрмінаў.
22. Паходжанне і ўтварэнне тэрмінаў.
23. Спецыфіка лексіка-семантычных працэсаў, якія ўласцівы спецыяльнай лексіцы.
24. Навуковы тэкст: структура і моўная арганізацыя.
25. Культура прафесійнага маўлення.

РЭКАМЕНДУЕМАЯ ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Антанюк, Л. А. Беларуская мова: прафесійная лексіка : курс лекцый / Л. А. Антанюк, Б. А. Плотнікаў ; Акад. кіравання пры Прэзідэнце Рэсп. Беларусь. – Мінск : РВЦ Акад. кіравання пры Прэзідэнце Рэсп. Беларусь, 2004. – 238 с.

2. Буракова, М. У. Беларуская мова. Тэхнічная тэрміналогія : вучэб. дапам. / М. У. Буракова. – Мінск : РІВШ, 2016. – 264 с.

3. Буракова, М. У. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : практыч. дапам. для студэнтаў экан. спецыяльнасцей дзен. і завоч. форм навучання / М. У. Буракова. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2005. – 54 с.

4. Буракова, М. У. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : практыкум па аднаймен. курсу для студэнтаў усіх спецыяльнасцей дзен. і завоч. форм навучання / М. У. Буракова, А. С. Дашкевіч, Л. Р. Якаўлева. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2006. – 47 с.

5. Буракова, М. У. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : практ. дапам. для студэнтаў тэхн. спецыяльнасцей дзен. і завоч. форм навучання / М. У. Буракова. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2005. – 61 с.

6. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэб. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.

7. Ляшчынская, В. А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : вучэб. дапам. / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ БДУ, 2001. – 256 с.

Дадатковая

8. Беларуская мова : падруч. для пед. вучылішчаў і каледжаў : у 2 ч. Ч. 1. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Фразеалогія. Марфемная будова слова і словаўтварэнне. Марфалогія / пад агул. рэд. Л. М. Грыгор'евай. – 3-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 336 с.

9. Беларуская мова : падруч. для пед. вучылішчаў і каледжаў : у 2 ч. Ч. 2. Сінтаксіс / пад агул. рэд. Л. М. Грыгор'евай. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 224 с.

10. Бензарь, В. К. Словарь-справочник по электротехнике, промышленной электронике и автоматике / В. К. Бензарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мінск : Выш. шк., 1985. – 176 с.

11. Бордович, А. М. Сопоставительный курс русского и белорусского языков / А. М. Бордович, А. А. Гируцкий, Л. В. Чернышова. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 223 с.
12. Герб, Сцяг і Гімн Беларускай дзяржавы = Герб, Флаг и Гимн Белорусской державы / аўт. тэксту А. Марціновіч ; маст.: С. У. Нечунаева, К. У. Хацяноўскі. – Мінск : Маст. літ., 2011. – 87 с.
13. Гісторыя беларускай кнігі : у 2 т. Т. 2. Кніжнасць новай Беларусі (XIX–XXI стст.) / М. В. Нікалаеў [і інш.] ; навук. рэд. тома: В. В. Антонаў, М. В. Нікалаеў ; маст. Г. І. Мацур. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 435 с.
14. Двухмоўе // Беларуская мова : энцыкл. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655 с.
15. Довнар-Запольский, М. В. История Белоруссии / М. В. Довнар-Запольский. – 4-е изд. – Минск : Беларусь, 2016. – 590 с.
16. Казанцева, Г. В. Личные документы: требования к оформлению и образцы документов : учеб. пособие / Г. В. Казанцева. – 3-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 40 с.
17. Камароўскі, Я. М. Беларуская мова : дапам. для абітурыентаў / Я. М. Камароўскі, Е. С. Мяцельская. – Мінск : Універсітэцкае, 1993. – 332 с.
18. Кривицкий, А. А. Учебник белорусского языка: для самообразования / А. А. Кривицкий, А. И. Подлужный. – Минск : Выш. шк., 1994. – 349 с.
19. Колесников, Н. П. Практическая стилистика и литературное редактирование : учеб. пособие / Н. П. Колесников. – М. : МарТ, 2003. – 192 с.
20. Коряков, Ю. Б. Языковая ситуация в Белоруссии / Ю. Б. Коряков // Вопр. языкознания. – 2002. – № 2. – С. 109–127.
21. Кулік, Л. У. Выкарыстанне рэсурсаў сеткі інтэрнэт у праектнай дзейнасці студэнтаў / Л. У. Кулік // Проблемы современного образования в техническом вузе : материалы II Респ. науч.-метод. конф., Гомель, 10–11 нояб. 2011 г. / М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. техн. ун-т им. П. О. Сухого. – Гомель : ГГТУ им. П. О. Сухого, 2011. – С. 199–200.
22. Кулік, Л. У. Культурна-нацыянальныя стэрэатыпы і эталоны ў саматычнай фразеалогіі беларусаў / Л. У. Кулік // Роднае слова. – 2013. – № 12 (312). – С. 28–30.
23. Культура Беларусі : энцыкл. Т. 3. Г–З / рэдкал. : Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2012. – 687 с.

24. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.

25. Новик, Е. К. История Беларуси. С древнейших времен до 2010 г. : учеб. пособие для вузов / Е. К. Новик, И. Л. Качалов, Н. Е. Новик ; под ред. Е. К. Новика. – 2-е изд., испр. – Минск : Выш. шк., 2011. – 526 с.

26. Соловьева, Л. Л. Оформление курсовых и дипломных работ : учеб.-метод. пособие для студентов специальности 1-26 02 03 «Маркетинг» днев. и заоч. форм обучения / Л. Л. Соловьева, И. А. Фукова. – Гомель : ГГТУ им. П. О. Сухого, 2017. – 23 с.

27. Руденко, Е. Н. Белорусский язык. Профессиональная лексика : учеб. пособие для студентов вузов / Е. Н. Руденко, А. А. Кожина, Е. Г. Задворная. – Минск : Тетрасистемс, 2005. – 191 с.

28. Старычонок, В. Д. Беларуская мова: узоры моўнага аналізу; трэніровачныя заданні; тэсты : у дапамогу абітурыентам і школьнікам / В. Д. Старычонок. – Мінск : Выш. шк., 2002. – 172 с.

29. Сцяцко, П. Культура мовы / П. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.

30. Тамашэвіч, Т. І. Культура і тэхніка маўлення / Т. І. Тамашэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 137 с.

31. Туристическая мозаика Беларуси / А. И. Локотко [и др.] ; НАН Беларуси, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы. – Минск : Беларус. навука, 2011. – 639 с.

32. Фортунатов, В. В. История : учеб. пособие для вузов / В. В. Фортунатов. – СПб. [и др.] : Питер, 2013. – 462 с.

33. Шакун, Л. М. Карані роднай мовы / Л. М. Шакун. – Мінск, 2001. – 205 с.

Слоўнікі

34. Грабчиков, С. М. Русско-белорусский словарь / С. М. Грабчиков. – Минск : Нар. асвета, 1993. – 224 с.

35. Грабчиков, С. М. Русско-белорусский словарь: около 10000 слов / С. М. Грабчиков. – Минск : Нар. асвета, 1990. – 224 с.

36. Кулік, Л. У. Англа-беларускі слоўнік саматычных фразеалагізмаў = Беларуска-англійскі слоўнік саматычных фразеалагізмаў / Л. У. Кулік, В. А. Ляшчынская / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Гомел. дзярж. ўн-т імя Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2010. – 84 с.

37. Русско-белорусский словарь = Руска-беларускі слоўнік: около 86000 слов : в 3 т. / под ред. Я. Коласа, К. Крапивы, П. Глебки ; АН Беларуси, Ин-т языкознания им. Я. Коласа. – 4-е изд., испр. и доп. – Минск : Бел. Энцикл., 1993.

Пералік электронных вучэбна-метадычных дакументаў

38. Руска-беларускі слоўнік тэхнічных тэрмінаў для студэнтаў тэхн. спецыяльнасцей дзённай і завочнай форм навучання / склад.: М. У. Буракова, А. С. Дашкевіч. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2013. – 40 с. – Рэжым доступу: <http://elib.gstu.by/handle/220612/1614>.

39. Буракова, М. У. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : практ. дапам. для студэнтаў экан. спецыяльнасцей дзён. і завоч. форм навучання / М. У. Буракова. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2005. – 54 с. – Рэжым доступу: <http://elib.gstu.by>.

40. Буракова, М. У. Руска-беларускі слоўнік тэрмінаў радыёэлектронікі і інфармацыйна-вымяральной тэхнікі / М. У. Буракова, Ю. В. Крышнёў. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2018. – 51 с. – Рэжым доступу: <https://elib.gstu.by/handle/220612/19015>.

41. Буракова, М. У. Беларуская мова: прафесійная лексіка : дапам. для студэнтаў нефіліал. спецыяльнасцей дзён. формы навучання / М. У. Буракова. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2010. – 79 с. – Рэжым доступу: <http://elib.gstu.by/handle/220612/1794>.

Вучэбнае электроннае выданне камбінаванага распаўсюджвання

Вучэбнае выданне

БЕЛАРУСКАЯ МОВА: ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА

**Практыкум
для студэнтаў тэхнічных
і эканамічных спецыяльнасцей
завочнай формы навучання**

Электронны аналаг друкаванага выдання

Складальнікі: **Буракова** Марына Уладзіміраўна
Кулік Людміла Уладзіміраўна

Рэдактар
Камп'ютарная вёрстка

Н. У. Гладкова
М. У. Краўцова

Падпісана да друку 18.12.18.
Фармат 60x84/16. Папера афсетная. Гарнітура «Таймс».
Рызаграфія. Ум.-друк. арк. 5,11. Ул.-выд. арк. 4,38.
Выд. № 745/41.

Выдавец і паліграфічнае выкананне
Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого
Пасведчанне аб дзярж. рэгістрацыі
ў якасці выдаўца друкаваных выданняў
за № 1/273 ад 04.04.2014 г.
пр-т Кастрычніка, 48, 246746, г. Гомель